

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

КАРАМАНОВ ОЛЕКСІЙ ВЛАДИСЛАВОВИЧ

УДК 371.32.017 (075.8)

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЇВ
В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Старобільськ, 2020

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано у Львівському національному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
КОШМАНОВА Тетяна Сергіївна,
професор кафедри викладання, учіння та освіти Західно-Мічиганського університету (США).

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
СУХОМЛИНСЬКА Ольга Василівна,
дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;
доктор педагогічних наук, професор,
ГОНЧАР Олена Валентинівна, проректор з наукової роботи Харківської державної академії культури;
доктор педагогічних наук, професор,
СБИТЄВА Людмила Миколаївна,
професор кафедри музичного мистецтва та хореографії Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ).

Захист відбудеться 17 грудня 2020 р. о 10.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.053.03 у Державному закладі «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» за адресою: (92700, Луганська обл., м. Старобільськ, пл. Гоголя, 1, ауд. 306).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Державного закладу „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” за адресою: 92703, м. Старобільськ, пл. Гоголя, 1.

Автореферат розіслано 17 листопада 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Мордовцева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження проблеми. Процеси сучасного розвитку освіти спрямовані на виховання людини з гуманістичним світоглядом, характерними ознаками якого є відкритість до соціальних і культурних змін, діалогу. Переоцінка цінностей, підвищення інтересу суспільства до формування творчої особистості зумовили особливу увагу до культурної спадщини минулого, що зберігається у музейних експозиціях, збірках, колекціях. Музей, що є природним простором для проведення змін в освіті засобами культури, виступає у ролі співорганізатора закладів освіти на шляху організації ефективного навчального середовища, формування в учнів та студентів емоційно-ціннісного ставлення до знань, подолання різних стереотипів та упереджень. Важливу роль у цьому процесі відіграють проведення різних форм музейної комунікації, організація музейної практики й підготовка майбутнього вчителя, здатного подолати традиційне мислення, ефективно моделювати навчальне середовище засобами музейної педагогіки для підвищення рівня засвоєння та інтеграції знань з різних галузей діяльності людини, створення спільноти навчання та ефективної комунікації.

Музей виступає потужним та дієвим засобом розширення сучасного освітнього простору через зразки матеріальної та духовної культури, що дає змогу розуміти освіту не лише як процес засвоєння знань, а соціокультурної адаптації на основі засвоєння досвіду минулих поколінь, залучення до загальнолюдських та національних цінностей.

Традиційно співпрацю музею із закладами освіти розуміли у контексті організації екскурсійної діяльності з метою пізнання нових цікавих фактів, або розширення матеріалу навчання. Поставлені на “широкий конвеєр”, такі форми співпраці швидко набирали обертів у 70-80-их рр. ХХ ст., дедалі більше зумовлюючи стандартність, однотипність та шаблонність такого роду взаємодії.

По-перше, це було зумовлено авторитарним характером самої організації навчання й виховання (вчителі радше змушували учнів добровільно-примусово виконувати передбачені для них правила поведінки та практичні завдання у музеї, на що школярі відповідали байдужістю, неухважністю та порушенням дисципліни); *по-друге*, для вчителів “похід до музею” перетворювався у захід, за який треба відповідно прозвітуватися перед керівництвом школи; *по-третє*, музейні працівники демонстрували “дивну однотайність”, виголошуючи на екскурсіях однотипні “заготовки” як для дорослої, так і дитячої аудиторії.

Пошук нових форм взаємодії музею та освіти поступово приводив до розуміння факту, що музей має бути місцем добровільного

відвідування, де повинні відбуватися заняття для дітей та молоді з максимальним урахуванням їх навчально-пізнавальних інтересів. Це потребувало та вимагає зміни ставлення музейних працівників до проведення навчальних занять у музеях, передусім екскурсій та уроків. Вони повинні відображати прагнення врахувати індивідуальні та вікові особливості відвідувача, здійснити разом з ним подорож у світ минулого, заохотити до спільної інтерактивної взаємодії.

Важливість забезпечення взаємодії музейних закладів зі сферою освіти задля виховання, соціалізації, навчання молодого покоління відображено у Законах України “Про музеї та музейну справу” (1995), “Про освіту” (2017), Концепції Нової української школи (2016), Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 рр. (2015), Стратегії сталого розвитку “Україна-2020” (2015), Положенні про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах (2014), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року (2012).

У цих документах наголошується на розвиткові педагогічної діяльності музеїв, потреби їх залучення для виховання молоді, зростання ролі неформальної освіти, організації шкільних музеїв та музеїв при ЗВО тощо, проте усе це має здебільшого декларативний характер, адже в Україні відсутня державна музейна стратегія, що простежується у невідповідності вимогам часу базових законів та підзаконних актів у галузі музейної справи, недосконалості експозиційної роботи, небажанні залучати до музейного діалогу місцеві громади, відсутності чітко прописаного статусу музейного педагога тощо.

Педагогічну діяльність музею можна порівняти з особливим механізмом залучення цінностей минулого до актуальної культури, що є вагомим чинником формування і розвитку особистості та суспільства у цілому. Вона відрізняється від просвітницької діяльності своєю осмисленістю, практичною спрямованістю, творчим підходом до застосування дидактичних форм, методів та стилів навчання.

Важливе значення для нашого дослідження мають праці, присвячені історії розвитку вітчизняної педагогічної думки, освіти та шкільництва (О. Адаменко, Л. Артемова, Є. Березняк, Л. Березівська, Л. Ваховський, В. Вихрущ, Н. Гупан, Т. Завгородня, І. Зязюн, В. Кремень, М. Левківський, А. Рижанова, С. Савченко, С. Сисоєва, О. Сухомлинська, Т. Сушенко, М. Чепіль, Л. Штефан, М. Ярмаченко та ін.), які відображають тенденції розвитку різних освітніх процесів, феноменів, явищ у взаємозв'язку із сферою культури.

Питання організації педагогічної діяльності музеїв були предметом досліджень науковців і педагогів різних часів. На початку ХХ ст. до них зверталися А. Бакушинський, D. Dewey, А. Зеленько, G. Kerschensteiner, А. Lichtwark, А. Reichwein, Н. Федоров, К. Foll, К. Frizen, G. Freudental та ін., які акцентували увагу на значенні педагогічної діяльності музеїв у контексті суспільного розвитку, можливості використання музею як освітнього майданчика, центру ідеологічних проєкцій.

Загальні питання організації педагогічної діяльності музеїв розкрито у наукових працях сучасних дослідників Г. Вішиної, Л. Гайди, М. Гнедовського, Л. Данилової, В. Дукельського, І. Калиниченко, О. Карпенко, Н. Ломової, Л. Макарової, Е. Медведевої, М. Нагорського, Л. Ордуханян, R. Pater, С. Пшеничної, І. Самсакової, J. Skutnik, Б. Столярова, О. Субботіної, С. Троянської, М. Szeląga, Л. Шляхтіної, М. Юхневич та ін., які науково обґрунтовують теоретичні і практичні засади педагогічної діяльності в музеї у взаємодії академічної і неформальної освіти, підготовки майбутнього вчителя тощо.

Як свідчить аналіз літератури з теми дослідження, питання організації педагогічної діяльності музеїв в сучасному освітньому просторі України недостатньо вивчені у працях вітчизняних учених. У наукових розвідках І. Гаврилової, Л. Гайди, В. Камінської Н. Капустіної, Ю. Ключко, І. Ласкій, І. Удовиченко, М. Скирди, О. Співак, О. Топилка, кандидатських дисертаціях Т. Белофастової, Ю. Ключко, Ю. Омельченко, Ю. Павленко, Н. Пусепліної, Ф. Рябчикової, В. Снагощенко, Р. Шикили та ін. досліджуються окремі аспекти порушеної проблематики, що стосуються використання виховного потенціалу музеїв, ролі музею як соціокультурного центру, центру соціалізації особистості, чинника професійної підготовки вчителя з окремих дисциплін тощо.

Водночас роботи цих учених не вичерпують усіх питань організації педагогічної діяльності музеїв, – зазначена проблема ще не була предметом окремого фундаментального дослідження в Україні.

Науковий аналіз результатів теоретичних і практичних напрацювань учених із досліджуваної проблеми та її актуальність зумовили потребу у розв'язанні *суперечностей* між:

- значними практичними напрацюваннями у галузі вітчизняної музейної педагогіки (розробки уроків, музейно-педагогічних програм, міждисциплінарних проєктів) і відсутністю відповідної теоретичної бази та методики проведення занять з дітьми й молоддю;

- вимогами суспільства до пошуків шляхів інтеграції освіти, науки та культури в Україні у процесі музейно-педагогічної діяльності та відсутності відповідної нормативно-правової бази;

- інноваційними музейно-педагогічними методиками та традиційним підходом до організації і проведення занять у музеї з учнівською та студентською молоддю;
- сучасним зарубіжним досвідом організації різних способів комунікації музеїв з відвідувачами та механічним копіюванням його здобутків у вітчизняній музейно-педагогічній діяльності;
- розробкою сучасних освітніх програм підготовки музейних закладів до реалізації педагогічної діяльності та відсутністю їх повноцінної підтримки на державному рівні.

Отже, недостатній ступінь дослідження проблеми організації педагогічної діяльності музеїв у сучасному освітньому просторі України, потреба у застосуванні інноваційних методів навчання молоді та способів взаємодії музеїв із закладами середньої й вищої освіти зумовили вибір теми докторської дисертації **“Теорія і практика педагогічної діяльності музеїв в сучасному освітньому просторі України”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертації узгоджено з планом науково-дослідних робіт кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Львівського національного університету імені Івана Франка як складову наукової теми “Науково-педагогічні та організаційно-дидактичні засади професійного розвитку майбутніх фахівців у системі вищої освіти України: історичні ретроспективи, зарубіжний досвід, інноваційні підходи та технології” (0118U0006070113). Тему затверджено на засіданні вченої ради Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 34/11 від 16 листопада 2011 р.), узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 10 від 20 грудня 2011 р.). Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідної роботи Науково-навчальної лабораторії музейної педагогіки Львівського національного університету імені Івана Франка.

Об'єкт дослідження – педагогічна діяльність музеїв у сучасному освітньому просторі України.

Предмет дослідження – теоретичні основи, особливості, напрями, форми і методи організації педагогічної діяльності музеїв в сучасному освітньому просторі України.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних засад, виявленні сутнісних ознак, напрямів та особливостей педагогічної діяльності музеїв, визначенні можливостей творчого використання педагогічного потенціалу музейних закладів у сучасному освітньому просторі України.

Завдання:

1. Дослідити особливості педагогічної діяльності музеїв в історичній ретроспективі та визначити етапи їх розвитку в сучасному освітньому просторі України.
2. Охарактеризувати категоріально-понятійний апарат дослідження.
3. Виявити філософсько-правові та психолого-педагогічні засади, моделі педагогічної діяльності музеїв.
4. Розкрити теоретико-методичні аспекти організації педагогічної діяльності музеїв (принципи, стратегії, моделі, форми, методи, прийоми) в Україні.
5. З'ясувати особливості педагогічної взаємодії музеїв із закладами середньої, вищої та позашкільної освіти України.
6. Проаналізувати напрями та потенціал педагогічної діяльності вітчизняних музеїв відповідно до їх профілю й типу.
7. Обґрунтувати теоретичну модель педагогічної діяльності музеїв у роботі з учнівською та студентською молоддю.
8. Визначити перспективи педагогічної діяльності музеїв в сучасному освітньому просторі України.

Концепція дослідження. Головною концептуальною ідеєю дослідження є положення про те, що педагогічна діяльність музеїв є одним з пріоритетних напрямів розвитку міждисциплінарного та креативного підходу до освіти. Урахування міждисциплінарних аспектів, здатність до творчого мислення, унаочнення роботи з навчальним матеріалом в музеї суттєво підвищує якість навчального процесу в умовах як академічної, так і неформальної освіти, зокрема щодо формування критичного мислення, рефлексій, емоційного сприйняття матеріалу, інтерпретаційних та оціночних суджень учнів і студентів.

В основу розробленої концепції педагогічної діяльності музеїв покладено фундаментальні положення ідей педагогіки гуманізму, особистісно зорієнтованої та креативної освітніх парадигм, які акцентують на розвитку особистості, розвивальному характері навчання, розглядають феномен музею як важливий елемент культурної адаптації, соціалізації та навчання особистості.

Дослідження особливостей педагогічної діяльності музеїв зумовлене інтеграцією знань з історії, педагогіки, культурології, мистецтва, філософії, психології та передбачає застосування *культурологічного* (розгляд діяльності в музеї, музейної культури як важливого способу пізнання цінностей минулого): *діяльнісного* (визначає спрямованість, осмисленість педагогічної діяльності в музеї, спрямованість на результат та вироблення ціннісних орієнтацій); *особистісно зорієнтованого* (забезпечує процеси самопізнання та

самореалізації особистості у процесі створення музейного середовища навчання); *комунікативного* (акцентує на значенні постійної інтерактивної взаємодії усіх учасників педагогічної діяльності у просторі музею); *креативного* (зумовлює творчий характер музейно-педагогічної діяльності та її універсальність для музеїв відповідного типу і профілю та різновікової аудиторії) підходів.

Під педагогічною діяльністю музею ми розуміємо педагогічно осмислену взаємодію вчителя (викладача), учня (студента) та музейного працівника (музейного педагога) у просторі музею шляхом створення музейного середовища навчання різного рівня активності, що передбачає формування відповідних компетенцій, практичних навичок комунікації, досвіду творчої діяльності. До засобів музейної педагогіки долучаємо музейні предмети, різні науково-допоміжні матеріали, музейну експозицію і музейне середовище.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: положення про гуманістичну освіту, діалог культур, зміст та призначення музею (М. Бахтін, В. Біблер, Д. Лихачов, М. Реріх та ін.);

- постулати гуманістичної психології і педагогіки (Ш. Амонашвілі, К. Роджерс, І. Якіманська, А. Маслоу, Л. Виготський та ін.);

- концепції естетичного виховання й освіти засобами музею (А. Бойко, А. Ліхтварк, Г. Кершенштайнер, Дж. Мід, Г. Осборн, Н. Рева, Б. Столярів, Г. Фройденталь, Л. Шляхтіна та ін.);

- концепції розвитку педагогічної творчості вчителя (Н. Кічук, Б. Кобзар, М. Поташник, С. Сисоєва, П. Шевченко та ін.);

- ідеї та концепції організації музейної комунікації (М. Гнедовський, Д. Камерон, М. Маклюєн, З. Станський, К. Хадсон);

- педагогічні ідеї науковців про навчання й виховання молоді в умовах музейного середовища (Т. Бабаєва, Є. Ванслова, Е. Гупер-Грінхіл, К. Іген, І. Коссова, І. Колеснікова, Є. Медведева, М. Юхневич та ін.);

- концепції музейної педагогіки, орієнтовані на формування в учнів та студентів ціннісного ставлення до культурно-історичної спадщини (А. Бакушинський, К. Фолль, І. Гревс, А. Закс, Н. Федоров та ін.).

Методи дослідження: *інтерпретаційно-аналітичний метод*, на підставі якого здійснювалося вивчення, теоретичний аналіз і синтез зарубіжних і вітчизняних психолого-педагогічних праць, офіційних і нормативних документів, навчальних програм, підручників і навчальних посібників; аналіз та узагальнення педагогічного досвіду педагогічної діяльності музеїв (музейні статuti, проекти та музейно-педагогічні програми); *метод порівняльно-історичного аналізу*, який дав змогу

виявити стан, тенденції та умови організації педагогічної діяльності музеїв у провідних економічно розвинутих країнах світу; порівняти підходи до такої діяльності в Україні; визначити передумови для використання зарубіжного досвіду у системі середньої, позашкільної та вищої освіти України; *метод теоретичного узагальнення*, який забезпечив можливість аналізу вихідних положень дослідження, сприяв формулюванню узагальнених положень та висновків, обґрунтуванню практичних рекомендацій; *емпіричні методи* (бесіди з вчителями загальноосвітніх шкіл та викладачами університетів, анкетування учнів та студентів, інтерв'ю працівників музеїв), які сприяли вивченню, аналізу та узагальненню практики педагогічної діяльності музеїв, кращого досвіду роботи музейних закладів з учнівською та студентською молоддю, окресленню актуальних проблем педагогічної діяльності музеїв.

Джерельна база дослідження містить систему нормативно-правових актів, які законодавчо закріплюють принципи правового регулювання діяльності музейних закладів (Закони України “Про музеї та музейну справу”, “Про охорону культурної спадщини”, “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей”, “Про охорону археологічної спадщини та ін.); статuti музеїв, освітні концепції та стратегії, теоретичні роботи, де відображаються основні положення педагогічної діяльності музеїв; монографії, дисертаційні дослідження, наукові статті, розміщені у часописах, збірниках наукових праць, матеріалах конференцій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що *вперше*:

- на основі цілісного аналізу досліджено *особливості педагогічної діяльності музеїв* в історичній ретроспективі та визначено етапи їх розвитку, *теоретичні засади* педагогічної діяльності музеїв різного профілю в сучасному освітньому просторі України; *вплив освітнього середовища музею* на ефективність навчально-виховного процесу у контексті аналізу сучасних музейно-педагогічних технологій;

- розкрито роль та практичне значення універсальних *тематичних зон музейного простору* як своєрідних його маркерів та ключових елементів для формування музейного середовища навчання;

- обґрунтовано *теоретико-методичні аспекти* (постановка цілей, принципи, методи, інструменти навчання, перебіг) *музейних занять* для учнів та студентів з відповідними підходами для осмислення їх значення на засадах інтерактивності як основи педагогічної діяльності в музейному просторі;

- виявлено *особливості* педагогічної взаємодії музеїв із закладами середньої, вищої та позашкільної освіти України у контексті

різних напрямів діяльності для забезпечення ефективності навчально-виховного процесу; можливі *моделі взаємодії музейного педагога* з учителем/викладачем ЗВО у процесі організації педагогічної діяльності для організації ефективної комунікації, що набувають поширення у практиці та можуть застосовуватися у сучасному музейному просторі;

- визначено сучасні напрями педагогічної діяльності музейних закладів України у взаємодії академічної та неформальної освіти;

- розроблено *теоретичну модель педагогічної діяльності музеїв та конструктори занять* для застосування у роботі з учнівською та студентською молоддю;

- означено *перспективи* педагогічної діяльності музеїв в Україні як центрів розвитку інформаційних технологій; міждисциплінарної та міжкультурної комунікації, інтерактивної педагогічної взаємодії, експертної діяльності; актуалізатора музейно-педагогічних програм і проєктів.

- *уточнено* суть різних філософських течій щодо розуміння змісту та спрямованості педагогічної діяльності музеїв; суть понять “музейна педагогіка”, “музейна дидактика”, “музейна комунікація”, “музейний простір”, “музейне середовище навчання”, “музейно-педагогічний процес”, “засоби музейної педагогіки”, “педагогічна діяльність музеїв” тощо у контексті сучасної освітньої парадигми для здійснення дослідження проблем педагогічної діяльності музеїв різних типів у системі освіти України;

- *подальшого розвитку* набули окремі положення щодо урахування особливостей психолого-педагогічної взаємодії у музейному просторі з різновіковою аудиторією.

Практична значущість дослідження реалізована у розробці рекомендацій з удосконалення форм і методів педагогічної діяльності музеїв у загальноосвітній школі та закладі вищої освіти; підготовці проєктів музейно-педагогічних програм для організації взаємодії музеїв з системою середньої, вищої та позашкільної освіти України; апробації навчальних курсів та занять різної тематики для студентів різних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка; Педагогічного фахового коледжу Львівського національного університету імені Івана Франка (у межах розробленої у співавторстві освітньої програми підготовки бакалаврів зі спеціальності 027 “Музеєзнавство, пам’яткознавство”), навчально-методичних посібників з музейної педагогіки для студентів ЗВО, учителів загальноосвітньої середньої школи, музейних працівників.

Основні положення дослідження реалізовано у межах роботи Науково-навчальної лабораторії музейної педагогіки Львівського

національного університету імені Івана Франка у процесі організації семінарів, круглих столів, науково-практичних конференцій з означеної тематики, реалізації проєктів в Україні та за кордоном (“Школа і музей: працюємо разом”, “Дидактика академічна у просторі музею”, “Мультикультурний дискурс музейної освіти” та ін.).

Результати дисертації впроваджено: у Педагогічному фаховому коледжі Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка № 25 від 26.06.2020 р.), Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини (довідка № 2824/01 від 29.12.2018 р.), ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (довідка № 1/1218 від 24.12.2019 р.), Педагогічному музеї НАПН України (акт про апробацію і впровадження № 060/64-082 від 19.12.2018 р.), Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику (довідка № 04/28-43 від 29.01.17 р.), Музеї народної архітектури і побуту у Львові ім. К. Шептицького (довідка № 303 від 21.12.2018 р.), середній загальноосвітній школі I-III ст. № 50 м. Львова ім. А. Макаренка (довідка № 469 від 26.12.2019 р.).

Особистий внесок автора в роботах, опублікованих у співавторстві: у спільній статті з Д. Сулімовою (2008) дисертантом обґрунтовано роль музейно-педагогічних технологій для організації практичної діяльності в музеї з учнями молодшого шкільного віку; з І. Ласкій (2009) визначено актуальні форми організації музейно-педагогічної взаємодії з учнями; з М. Василюшин (2012) охарактеризовано практичні та методичні аспекти застосування наративів у музейно-педагогічній діяльності; з О. Сурмач та А. Шукалович (2020) визначено роль музейно-педагогічних дисциплін у системі підготовки бакалаврів (на прикладі Педагогічного коледжу); з Р. Патер (2020) проаналізовано особливості застосування музейно-педагогічної термінології в освітньому просторі України та Росії.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження озвучено на науково-практичних конференціях, конгресах, форумах, семінарах різного рівня: *міжнародних* – “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору” (Київ, 2006); “Інтердисциплінарна гуманістика – моделі досліджень” (Варшава-Гнезно, 2007); “Як викладати історію?” (“Jak uczyc historii?”) (Варшава, 2007); Міжнародна наукова конференція “Могиланські читання” (Київ, 2007–2018); “Музейна виставка для дітей: простір для діалогу та експерименту (Петрозаводськ, 2008); II Міжнародний освітній форум “Артеківські діалоги” (Гурзуф, 2009); “Музей XXI століття – теорія і практика” (“Muzeum XXI wieku – teoria i praxis”) (Гнезно, 2009); “Музеологія – музеєзнавство у XXI ст.” (Санкт-

Петербург, 2010, 2012); Щорічний форум музейних педагогів (“Doroczny Forum Edukatorów Muzealnych”) (2010–2019); “Національна філософія у контексті сучасних глобальних процесів” (Мінськ, 2011); “Музеї ХХІ століття: зміни та проблеми” (“Museums of the XXI c. – Changes and Challenges”) (Вільнюс, 2012); “Історико-культурне середовище міста в культурно-освітній діяльності” (Петрозаводськ, 2013); VI щорічна міжнародна конференція “Столиці як центри туризму і виставок” (Астана, 2013); “Історія. Суспільство. Освіта.” (“Historia. Społeczeństwo. Edukacja”) (Ченстохова, 2013–2015, 2016, 2018); “Жовківські читання – 2015” (Жовква–Золочів, 2015); “Музей і школа. Конкуренція у навчанні або партнерство?” (“Muzeum a szkoła. Konkurencja w nauczaniu czy partnerstwo?”) (Гданськ, 2015); “Діалог культур в епоху глобальних ризиків” (Мінськ, 2016); “Сучасні тенденції і перспективи розвитку естетичної освіти” (Брест, 2017); “Кордони толерантності у мистецтві та вихованні” (“Granice tolerancji w sztuce i wychowaniu”) (Лодзь, 2018); “Трансформація школи і педагогічна освіта в історичному контексті та перспективі” (“Přeměny školy a učitel'ské vzdělávání v historickom kontexte a perspektíve”) (Прешов, 2019); “Теоретичні та практичні аспекти формування освітнього простору інституційного рівня: світовий та вітчизняний вимір” (Львів, 2019); *всеукраїнських* – “Музей. Історія. Одеса” (Одеса, 2006, 2011); “Історико-педагогічні дослідження: регіональний вимір” (Луганськ, 2006); Всеукраїнські Зарембівські наукові читання (Київ, 2009, 2011, 2013, 2015, 2017, 2019); “Роль музеїв у культурному просторі України й світу: стан, проблеми, перспективи розвитку музейної галузі” (Дніпропетровськ, 2009); “Образ дитини у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях” (Харків, 2011); “Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, реалії, перспективи” (Львів, 2013); “Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи” (Київ, 2013–2020); “Музеї при навчальних закладах як осередки патріотичного виховання” (Київ, 2015); “Педагогічні традиції та інновації в сучасному освітньому просторі” (Дніпропетровськ, 2016); “Дидактика історичних музеїв: сучасні методи навчання критичному осмисленню історії” (Дніпро, 2019); *обласних* “Музейна педагогіка в системі гуманізації освіти” (Львів, 2007); Форум молодих науковців Львова (Львів, 2009); науково-практичний семінар «Виховний потенціал музею в системі інтегративної мистецької освіти» (Львів, 2011); “Мистецтво й освіта у просторі музею: традиції та інновації” (Львів, 2014); “Організація проектної роботи у просторі музею” (Львів, 2016); “Історико-культурна спадщина як позитивний фактор міжетнічного діалогу” (Львів, 2016).

Результати дослідження обговорювалися на засіданнях науково-методичного семінару кафедри загальної та соціальної педагогіки (з 2019

– кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи) Львівського національного університету імені Івана Франка (2006–2020).

Публікації. Основний зміст дисертації викладено у 63 наукових працях, з них: монографія – 1, 4 навчальних і навчально-методичних посібників, 24 статті в українських наукових фахових виданнях, 11 у виданнях інших країн (зокрема, у періодичних наукових виданнях), 23 апробаційні публікації у збірниках наукових праць і матеріалах конференцій.

Кандидатська дисертація з теми: “Розвиток реформаторських ідей освіти і виховання у Східній Галичині в першій третині ХХ ст.” була захищена у 2004 році, її матеріали в тексті докторської дисертації не використано.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, 5 розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (673 назви) і 15 додатків. Загальний обсяг дисертації сягає 485 сторінок, основного тексту – 377 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність і ступінь наукової розробки обраної теми, визначено об’єкт, предмет, мету, завдання, концепцію дослідження; висвітлено його теоретико-методологічні основи, охарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичну значущість дослідження та апробацію його результатів; подано структуру дисертації.

У першому розділі – *“Філософсько-методологічні засади педагогічної діяльності музеїв”* досліджено особливості педагогічної діяльності музеїв в історичній ретроспективі, визначено їх історичні моделі та відображення в освітній практиці України; виокремлено основні етапи розвитку педагогічної діяльності музеїв в сучасному освітньому просторі України, розглянуто категоріально-понятійний апарат дослідження у контексті освітніх інтеграційних процесів, визначено філософсько-правові аспекти та психолого-педагогічні засади діяльності музейних закладів

На підставі вивчення джерел і літератури з теми дослідження встановлено відмінності у підходах щодо розуміння змісту педагогічної діяльності музеїв, зумовленого певними історичними особливостями. Педагогічна (педагогічно-просвітницька) діяльність музеїв набуває повноцінного значення у Німеччині (початок ХХ ст.), де виникають терміни “музейна педагогіка” (Г. Фройденталь), “музейна дидактика”, “освітня діяльність музеїв”; науково обґрунтовується процес підготовки, організації та проведення музейного заняття з учнями загальноосвітніх

шкіл (Г. Кершенштайнер, А. Ліхтварк, А. Рейхвейн та ін.). Дещо раніше елементи такої діяльності можна віднайти у Швеції та Фінляндії у процесі організації т. зв. шкільних музеїв (виставок шкільного приладдя, виготовлених учнями), пов'язаних із реалізацією концепції сльойду (мануальної праці), а також в Австрії. Зазначений досвід згодом поширюється у багатьох європейських країнах.

Водночас осмислення важливості педагогічної діяльності музейних закладів активно поширюється у США у межах педагогіки прагматизму (Дж. Дьюї), а також у СРСР (А. Бакушинський, В. Зеленко та ін.) у контексті пошуку шляхів пристосування музею до освітніх потреб школи.

У зв'язку з наведеним вище можна виокремити три підходи (*німецький, англо-американський та східноєвропейський*) до розуміння педагогічної діяльності музеїв, що зумовлено існуванням різних освітніх парадигм та регіональних відмінностей.

Згідно з європейським підходом (що притаманне, зазвичай, німецькій та скандинавській традиціям), педагогічна діяльність музеїв є своєрідним вираженням процесу розвитку реформаторської педагогіки (кін. XIX – поч. XX ст.), яка вплинула на осмислення важливості педагогічного процесу в музейному просторі. Водночас цей підхід значну увагу акцентував на розробці комунікативних засад музейно-педагогічної діяльності, на що вплинула постійна взаємодія із закладами освіти.

Відповідно до англо-американського підходу, педагогічна діяльність у просторі музею ґрунтується на свободі вибору, відсутності ретельного планування, орієнтацію на інтерес та захоплення дитини. У такому сенсі музейні заняття повинні проводитися спонтанно, зважаючи на інтереси та потреби дитини у той чи інший момент.

Східноєвропейський підхід, який можна вважати своєрідним синтезом європейського та американського, акцентує на значенні музейної дидактики у процесі організації педагогічної діяльності музеїв, постійному зв'язку музейних занять зі шкільною та університетською програмами тощо. Цей підхід побудований на засадах традиційної освітньої парадигми, уособлює розуміння музею як своєрідного “центру знань”, який пропонує відвідувачам свої думки, мотиви, установки.

Дослідження вітчизняних дослідників (Т. Белофастова, В. Бекетова, Л. Велика, П. Вербицька, І. Гаврилова, Л. Гайда, А. Горовий, В. Камінська, Н. Капустіна, Ю. Ключко, Н. Кукса, І. Ласкій, Н. Мартем'янова, І. Медведева, С. Михайличенко, Ю. Павленко, І. Пантелейчук, А. Панченко, Н. Пусепліна, І. Різун, С. Руденко, Ф. Рябчикова, М. Скірда, В. Снагощенко, О. Співак та ін.) за своєю спрямованістю належать до східноєвропейського підходу, адже їх

загальна тематика наслідує його та загалом відображає різні прикладні аспекти співпраці музеїв із закладами освіти.

Водночас, у сучасних умовах орієнтації освіти на креативну парадигму, вітчизняні дослідження наповнюються новим змістом, застосовуючи різновекторний підхід, поєднуючи кращі зразки педагогічної діяльності музеїв, а також актуалізуючи потенціал власних культурних практик. Це, зокрема, спостерігається у працях Ю. Ключко, І. Ласкій, І. Удовиченко, О. Топилка, Р. Шикили та ін.

У розділі виокремлено та науково обґрунтовано чотири головні етапи розвитку педагогічної діяльності музеїв в сучасному освітньому просторі України. За основу періодизації ми брали нормативно-правові акти, музейні статути, періодичні видання, суспільно-політичні явища, діяльність різноманітних організацій, які відображали системні події у сфері освіти і культури та впливали на зміни в організації такої діяльності.

Отже: на першому етапі (1991–1995 рр.), в умовах глибокої економічної кризи, відбувалося інерційне продовження радянської музейно-педагогічної традиції, проте нові реалії життя вимагали нових підходів у роботі з відвідувачами.

На другому етапі (1996–2004 рр.) відбувається актуалізація значення педагогічної діяльності музеїв, що спричинює упровадження нових методик, адаптацію у вітчизняній практиці сучасних зарубіжних музейно-педагогічних технологій.

Третій етап (2005–2009 рр.) зумовлює кардинальні зміни у розумінні педагогічної діяльності музеїв, що відобразилося у створенні вітчизняних музейно-педагогічних проєктів, програм, проведенні різноманітних тематичних музейних конференцій, тренінгів тощо.

Четвертий етап (з 2010 р.) характерний масовістю музейно-педагогічних заходів в Україні та створенням якісного вітчизняного музейного освітнього продукту з урахуванням традицій минулого та викликів сьогодення.

Простежено еволюцію та здійснено аналіз різних категорій і понять, які розкривають та деталізують значення педагогічної діяльності музеїв – “музейна педагогіка”, “культурно-освітня діяльність музеїв”, “педагогіка музейної діяльності”, “музейна комунікація”, “музейна дидактика”, “культурні практики в музеї”, “навчання у просторі музею”, “музейний простір”, “музейне освітнє середовище”, “мова музейної виставки”, “інтерактивність в музеї” та ін.

У контексті зазначеного вище важливо наголосити, що характерною ознакою сучасної педагогічної діяльності музеїв, яку ми розглядаємо як творчий процес залучення цінностей минулого до

актуальної культури з метою формування відповідного середовища навчання, є розуміння тісного зв'язку освіти і культури, організація відповідного простору та середовища навчання, застосування інтерактивних методів комунікації тощо, що узгоджується із застосуванням понять “музейна партисипація”, “відкритий музей”, “музей Web 2.0”, “інклюзивний музей”, “мультикультурний музей”, “медіація в музеї” тощо.

Вивчення та порівняння різних понять і термінів, дотичних до педагогічної діяльності музейних закладів, дає змогу ототожнювати музейну педагогіку з педагогікою відкритого середовища, віртуальною реальністю, культурною, освітньою та соціальною політикою. Нові освітні контексти дозволяють розуміти педагогічну діяльність музеїв як вагомому практичну складову музейної комунікації, сучасну технологію, важливий компонент нового освітнього простору, чинник відступу від шаблонних та запрограмованих знань, засіб формування власної системи цінностей.

Філософське осмислення музейно-педагогічної діяльності уможлиблює її ідентифікацію у системі традиційної, предметно зорієнтованої, особистісно зорієнтованої та креативної парадигм, а також у межах філософсько-педагогічних течій біхевіоризму, позитивізму, прагматизму, екзистенціалізму, конструктивізму та конективізму, які у різний спосіб інтерпретують її зміст та характер.

Опираючись на правові аспекти, належить наголосити, що музейні заклади потребують термінового врегулювання базових юридичних засад своєї педагогічної діяльності, ліквідації прогалин та недоліків нормативно-правового забезпечення, зокрема, проблем хронічного недофінансування, кадрового забезпечення, недосконалості маркетингових підходів, інтерактивних форм комунікації з відвідувачами, нових методів управління музеями та побудови експозиції, низького рівня відвідування.

Психолого-педагогічні засади діяльності музеїв можна інтерпретувати через соціокультурний характер музейної психології та музейної педагогіки, психолого-педагогічні дослідження, що можуть охоплювати ступінь творчого засвоєння та осмислення навчальної інформації; розуміння міждисциплінарних зв'язків між різними явищами, процесами на підставі аналізу музейних предметів; рівень інтелектуальної грамотності, набутої комунікації та можливість застосування відповідних прийомів спілкування після візиту до музейного закладу.

Другий розділ – “Теоретико-методичні аспекти педагогічної діяльності сучасних музеїв” присвячений вивченню дидактичних засад педагогічної діяльності музеїв; розгляду її стратегій та моделей, що

зумовлює звернення до ролі стилів навчання в музеї, “мови музейної експозиції”; організаційно-методичних форм, що передбачає аналіз тематичних зон музею, методів, прийомів та моделей взаємодії суб’єктів освітнього процесу у музейному просторі (музейного педагога та вчителя / викладача з учнями / студентами) для конструювання занять.

Важлива роль у зазначеному контексті належить музейній дидактиці – міждисциплінарній галузі знань, яка вивчає особливості реалізації педагогічної діяльності вчителя у просторі музею та відповідних стилів навчання. Музейна дидактика охоплює різноманітні аспекти – організаційні умови педагогічної діяльності музеїв, наповненість й тривалість музейних занять, майстерність застосування різних методів, прийомів, форм організації навчання й виховання учнів та студентів в музейному середовищі навчання тощо.

У розділі узагальнено та систематизовано головні *принципи музейно-педагогічної діяльності*, які впливають із змісту та характеру музейної комунікації: принцип діалогу, цілепокладання, індивідуально-особистісної орієнтації, варіативності, послідовності, комплексності, ефективності, інтерактивності, інтегративності, унікальності, креативності, смислової та емоційної єдності, зворотнього зв’язку.

Наголошено на важливості врахування відповідного типу (публічний, академічний, навчальний) та профілю музею (історичний, археологічний, краєзнавчий, природничий, літературний, мистецький, етнографічний, технічний, галузевий тощо) під час планування, підготовки та реалізації його педагогічної діяльності. Акцентовано на універсальному характері педагогічної діяльності для музеїв різного типу й профілю та можливостям її реалізації як в умовах академічного навчання, так і неформальної освіти.

У зв’язку із цим для порівняння розглянуто концепції “живого музею“, “відкритого музею“, “нових музеїв”, приватних та корпоративних музеїв, які розкривають нові способи проектування музейного та навколomuзейного простору для відвідувачів. Уточнено та розмежовано поняття “освітній музейний простір” та “музейне середовище навчання”, яким притаманні відмінності у процесі проектування, організації та реалізації педагогічної діяльності музеїв.

Розкрито зміст базових стратегій педагогічної діяльності музеїв, які, на нашу думку, можуть узгоджуватися з основними моделями музейної комунікації, семіотичними концепціями та стратегіями спілкування. Відповідно до цього виокремлено інформаційну, сугестивну, експресивну, ритуальну стратегії та стратегію переконання, які забезпечують варіативність та багатоаспектність організації взаємодії з відвідувачами, зокрема, учнями та студентами.

Важливе значення у зазначеному контексті мають так звані *стили навчання в музеї* (Д. Колб, Дж. Хейн, Х. Гарднер, Д. Аусюбель, І. Богданова), які сприяють кращому розумінню особливостей навчально-пізнавальної діяльності кожної групи відвідувачів; підвищенню мотивації до відвідування музею та розширенню власного світогляду; використання різних думок й поглядів під час організації виставок та розробки освітніх програм і проєктів.

Наголошено на важливості урахування у процесі організації педагогічної діяльності музеїв “мови музейної експозиції”, що є носієм особливого виду соціокультурної інформації, інструмент пізнання й регулятор поведінки особистості в музейному просторі.

Зокрема, *естетична “мова експозиції”* передбачає створення всіх можливостей для насолодження та захоплення людиною мистецтвом, реалізацію внутрішньої гармонії та позитивного резонансу; *дидактична* зосереджує особливу увагу на значенні предметів і передає знання шляхом таксономічних, функціональних, дескриптивних або наративних розташувань музейних предметів; *театральна* створює “подію в музеї” за допомогою предметного “ансамблю” місць інсценізованих подій та дає змогу брати в них участь через реконструкцію; *асоціативна* комбінує предмети для активізації мисленнєвої діяльності.

Визначено, що базовими формами музейно-педагогічної діяльності в умовах взаємодії з учнівською та студентською молоддю залишаються музейний урок, музейна екскурсія, музейний семінар із різноманітними різновидами.

На підставі аналізу різних освітніх практик музеїв виявлено головні методи і прийоми взаємодії суб’єктів навчального процесу у музейному просторі, зокрема, методи “занурення” в історичне середовище, рольового “прожиття” історичних подій, інформаційний, продуктивний, репродуктивний, дослідницький, реконструкції, порівняльних аналогій, асоціативний, моделювання, порівняльного аналізу, заохочення; прийоми бесіди, колективної дискусії, коментування, диспуту, гри, локалізації подій, активізації уваги групи, звернення до першоджерел, пояснення, аналізу проблемних ситуацій, показу та ін.

Важливою умовою реалізації дидактичних методів і прийомів у музейному просторі є виокремлення відповідних тематичних зон: *зони ознайомлення*, які формують уявлення про потенціал музею та забезпечують первинний контакт з відвідувачем; *зони активності*, що забезпечують створення музейного середовища навчання – важливого елемента педагогічної взаємодії у музейному просторі; *зони рефлексії*, які дають змогу осмислити власну роботу, звернутися до самоаналізу та розмірковування, усвідомити та оцінити одержані враження, виробити

власні моделі продуктивного спілкування у реальному житті; *зони закріплення інформації*, що уможливають встановлення асоціативних зв'язків навчання з академічним та неформальним простором музею, сприяють розвитку критичного мислення; *зони відпочинку*, які дають змогу додатково закріпити одержані “музейні враження” та емоції й переносять увагу на розвагу, гру та рекреацію у музейному просторі.

З'ясовано, що відомі класифікації дидактичних методів не повною мірою відображають специфіку музейно-педагогічної діяльності щодо відповідності методів і прийомів навчання сучасній освітній парадигмі, віковим та індивідуальним особливостям відвідувачів, профілю музейного закладу.

Розкрито різні аспекти організаційних форм педагогічної діяльності музеїв, що передбачають застосування елементів музейної дидактики для конструювання занять відповідно до запитів аудиторії.

Водночас ключове значення для розуміння порушеної проблематики має визначення ролі і статусу *музейного педагога* (музейного едукатора, аніматора, наставника), для якого повинні бути характерні: *комунікативність*, яка відображається у створенні позитивного настрою до співбесідника, вдумливого й доброзичливого ставлення до бесіди; *перцептивні педагогічні здібності*, що уможливають розвиток психологічної пильності, інтуїції та емпатії; *динамізм особистості*, що реалізується через здатність до вольового впливу і логічного переконання; *уміння* оцінити ситуацію, прийняти рішення, зняти конфлікт; *оптимістичне прогнозування*, важливе під час роботи з різними групами відвідувачів у сенсі можливості знаходження якнайкращого індивідуального підходу; *креативність*, як здатність до інноваційної педагогічної роботи в музеї.

У розділі окреслено три можливі моделі взаємодії музейного педагога з учителем, що є найпоширенішими у практиці та можуть застосовуватися у сучасному музейному просторі. Зокрема, *лінійна модель* передбачає почергове звернення вчителем та музейним педагогом до адресантів у процесі організації комунікації з акцентуванням уваги на власній особистості. Це формує спільні погляди, переконання, оціночні судження учасників комунікації, дає змогу аналізувати явища, процеси, предмети, репрезентовані в музеї, проте часто відбувається на основі шаблонів, еталонів діяльності.

У *Доповнюючій моделі* враховано той факт, що не завжди вчитель та музейний педагог мають спільну програму, загальну стратегію розгортання певного фрагменту заняття, а відтак на перший план виходить важливість поступового доповнення навчальної інформації з обох сторін, що зумовлює подання фактів у порівняльному контексті,

наповнення їх новим змістом шляхом створення нових знань-образів, формування різних поглядів на представлений контент. *Посередницька модель реалізується*, коли вчитель і музейний педагог виступають посередниками між значними обсягами інформації та учнями, адаптуючи матеріал музею до кожного з них, використовуючи прийоми несподіваності, захоплення, експресії, що забезпечує творчий характер такої діяльності.

У третьому розділі – “Психолого-педагогічні особливості організації взаємодії музеїв із закладами освіти України” розкрито й науково обґрунтовано різні аспекти педагогічної діяльності музеїв в освітньому середовищі школи, у взаємодії із закладами вищої освіти, у співпраці із закладами позашкільної освіти.

Акцентовано, що передумовами організації педагогічної діяльності музеїв у взаємодії з освітніми закладами повинні бути: детальне ознайомлення вчителів та музейних працівників з експозицією, урахування індивідуальних та вікових особливостей розвитку вихованців, узгодження матеріалів експозиції з навчальною програмою, або розробка власного музейного проекту, підготовча робота з учнівською або студентською аудиторією, виконання певних завдань / проектів.

Наголошено, що усвідомлення молодою людиною музею як засобу пізнання світу надає величезний потенціал для її особистісного розвитку. Це дає змогу успішно розв’язувати завдання щодо залучення дитини до вітчизняної й світової культури; розвитку її візуальної грамотності, образного й асоціативного мислення, творчих здібностей; вироблення емоційного ставлення до навчального матеріалу; формування умінь обґрунтовувати, інтерпретувати та узагальнювати власні судження.

Доведено, що педагогічна діяльність музею в освітньому середовищі школи має безліч варіантів та підходів, серед яких домінують традиційний, особистісно зорієнтований та креативний.

Традиційний підхід передбачає проведення репродуктивних занять у просторі музею (музейних уроків), що сприяє накопиченню та відтворенню інформації та здебільшого має інформаційний характер. На підставі *особистісно зорієнтованого підходу* у музейному просторі створюється ефективне середовище навчання, що стимулює осмислення педагогічної діяльності, наповнення її новим змістом та методами, стимулюванням пізнавальної активності вихованців. *Креативний підхід* відображає сучасне розуміння педагогічної діяльності музеїв і передбачає постійну комунікацію усіх учасників музейно-педагогічного процесу, виконання спільних завдань, інсценізацію, театралізацію тощо. У дослідженні наголошено на важливості різноманітного, нешаблонного, творчого характеру таких занять, які можуть будуватися як відповідно до

шкільної (університетської) програми, у межах формальної (академічної) освіти, так і у межах самостійних неформальних занять, побудованих на інтересі до музейної тематики.

З'ясовано, що кардинально важливим у цьому процесі є розуміння вікових відмінностей дитини та їх урахування у музейно-педагогічному процесі.

Зокрема, для учнів *молодшого шкільного віку (початкова школа)* важливо враховувати особливості формування світогляду та естетичного смаку дитини, розвитку окоміру, уваги, пам'яті; засвоєння елементарних правил поведінки в музеї та музейного етикету; розвитку навичок спілкування і виявлення життєвих інтересів дитини; збільшення словникового запасу та можливостей якісного використання усного та писемного мовлення під час взаємодії з музейним предметом; трансформацію ролі вчителя у роль посередника для виявлення зв'язків між експонатами і реальним життям.

Для підлітків (основна школа) властивим є прагнення до самоосвіти та одержання цікавої інформації, розширення світогляду та підвищення власного культурного рівня, що співіснує з критичним осмисленням будь-якого досвіду, потребуючи вагомої аргументації й повноти інформації. Саме тому для цього віку є актуальним звернення до музейного предмета як першоджерела пізнання та джерела особливої наочної та емоційної інформації, що передбачає насиченість та пізнавальний характер музейних заходів.

Для старшокласників (старша школа) характерним є особливий інтерес до одержання нових знань, здатність до засвоєння великого обсягу інформації, формування відповідних норм та цінностей. У процесі роботи з цією віковою групою важливо стимулювати їх до вияву активності й самостійності, пошуку пізнавальної інформації, заохочувати до пошукової роботи на експозиції, спілкування з однолітками.

На основі опитувань учителів та музейних педагогів нами визначено типовий перебіг інноваційного музейного заняття у загальноосвітній середній школі (музейний урок з елементами екскурсії), яке ґрунтується на особистісно орієнтованій креативній освітній парадигмі та вирізняється ознайомленням учнів з попередньою тематикою заняття, постановкою проблеми у відповідному ракурсі визначенням способів комунікації у межах тематичних зон для створення музейного середовища навчання, включенням ситуативних проблемних завдань для роботи на експозиції, презентацією результатів діяльності.

Проаналізовано досвід реалізації музейно-педагогічних проєктів в Україні "Школа і музей: разом навчатися цікавіше" (Національний художній музей у Києві), («Школа і музей: працюємо разом» (група

музеїв м. Львова), “Живе мистецтво – дітям” (Львівська національна галерея мистецтв ім. Б. Возницького), “Музей–школі” (Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. Яворницького), “Художній музей – школі. Музейні форми навчання” (Чернівецький художній музей) та ін., які стали інноваційними формами вираження вітчизняної музейно-педагогічної думки.

Охарактеризовано інноваційний досвід співпраці школи з музеями освітню технологію «Педагогічний марафон» (автор – І. Ласкій), що реалізується на базі СЗШ № 50 м. Львова в умовах широкої взаємодії з музейними закладами та університетом на засадах тісної співпраці вчителя та музейного педагога, розмаїття форм і методів педагогічної діяльності, організації волонтерської роботи.

Розглянуто особливості педагогічної діяльності музеїв у взаємодії із ЗВО, яка реалізується у форматі окремих занять, організації відповідних музейно-педагогічних спецкурсів та створення відповідних спеціальностей та спеціалізацій, зокрема, на прикладі розробленої у співавторстві освітньої програми підготовки бакалаврів зі спеціальності 027 “Музеєзнавство, пам’яткознавство” на базі Педагогічного фахового коледжу Львівського національного університету імені Івана Франка; досвіду Київського національного університету культури і мистецтв, Київського університету імені Б. Грінченка, Харківської державної академії культури, Східноєвропейського університету імені Л. Українки, Полтавського національного педагогічного університету імені В. Короленка. Це створює широкі можливості організації музейно-педагогічної діяльності у ЗВО, апробації авторських курсів, форм і методів комунікації тощо.

На підставі авторських розробок, проведених інтерв’ю та опитувань музейних працівників (педагогів), аналізу відповідного вітчизняного та зарубіжного досвіду обґрунтовано важливість розмаїття та універсальності форм організації музейно-педагогічної діяльності у вищій школі, які можуть реалізовуватися: на основі навчальної програми з базових музеологічних та історичних дисциплін (проектний та проблемний семінари), педагогічних дисциплін у межах вивчення окремих тем (пошуковий семінар), будь-якої навчальної дисципліни із можливістю візуалізації її елементів у музейному просторі (інтерактивна екскурсія), як елемент неформальної освіти (музейний квест) тощо.

Виявлено, що характерними ознаками організації педагогічної діяльності музеїв у взаємодії із вищими закладами освіти є: засвоєння інформації на якісно новому рівні під час набуття додаткових або альтернативних знань у процесі музейної комунікації; розвиток творчих здібностей особистості студента шляхом застосування потенціалу музею,

зосередженого у пам'ятках матеріальної і духовної культури; удосконалення навичок неформального міжособистісного спілкування під час напрацювання ділових, дружніх контактів на основі інтересів, пов'язаних з тематикою музею та змістом його колекцій.

У розділі розглянуто особливості взаємодії музеїв із закладами позашкільної освіти. Доведено, що така взаємодія має педагогічно зорієнтований характер, стимулює вихованців до творчої активності, розвитку власних здібностей.

Аргументовано, що у контексті організації педагогічної діяльності музеїв позашкільна освіта відкриває можливості для розвитку розумових здібностей дитини (у процесі конструювання нових умінь і навичок у просторі музею); формування відповідних емоцій (під час створення ефектів “занурення” й “переживання” знань, рефлексивної діяльності); організації колективної співтворчості (спільна робота з метою розв'язання проєктних завдань у межах творчої пошукової діяльності, історичних реконструкцій, краєзнавчої роботи) тощо.

Окреслено перспективи застосування позашкільної освіти у контексті педагогічної діяльності музеїв, що передбачає: розширення та вдосконалення меж, напрямів та форм роботи позашкільних закладів освіти; проведення заходів, спрямованих на формування музейної культури особистості; активне застосування соціально-педагогічних моделей для позитивної спрямованості життєвого досвіду особистості.

У контексті зміни сучасної освітньої парадигми схарактеризовано особливості педагогічної діяльності музеїв в умовах інклюзивного освітнього середовища, наголошено на важливості інклюзивних та волонтерських музейних практик, розглянуто різні аспекти реалізації концепції універсального дизайну у музейному просторі, виокремлено відповідні форми і методи організації педагогічної взаємодії в музеї.

У четвертому розділі – “Напрями педагогічної діяльності музеїв у сучасному освітньому просторі України” розкрито потенціал педагогічної діяльності вітчизняних музеїв відповідно до запитів сучасної аудиторії відвідувачів, зокрема, у ролі центрів актуалізації та реконструкції культурної спадщини; осередків науково-дослідницької, творчої діяльності учнів та студентів; організаторів туризму, дозвілля та рекреаційної діяльності.

Проаналізовано діяльність музеїв як центрів актуалізації та реконструкції культурної спадщини, що сприяє позитивному осмисленню минулого, вихованню музейної культури та різних якостей особистості, формуванню відчуття причетності до спільної справи.

Розкрито значення музеїв як осередків науково-дослідницької, творчої діяльності учнів та студентів. Сучасні музеї створюють відповідні

умови для організації наукової роботи, різноманітних досліджень, пошуку “прихованої” інформації, яка зосереджена на експозиції.

Нові можливості використання потенціалу проектної та наукової роботи з учнями та студентами відкриває простір музею як важливий культурно-освітній та дослідницький центр, що створює відповідні умови для розвитку їх творчості. Проектна робота у просторі музею дає змогу студентам різних спеціальностей актуалізувати свої знання з позиції бачення різних прикладних аспектів їх застосування з погляду минулого, сьогодення та проєкції у майбутнє. Це відкриває широкий спектр діяльності у процесі застосування сучасних музейно-педагогічних технологій: від звичайного переказу актуальної інформації та предметно-пошукової діяльності, коментарів до / навколо / поблизу музейних предметів – до створення інтеграційних міждисциплінарних проєктів, багатофункціональних навчальних комплексів для розв’язання найрізноманітніших прикладних дидактичних проблем.

На підставі власного досвіду організації проектної діяльності у музейному просторі виокремлено *індивідуальний, парний та груповий* способи. *Індивідуальний спосіб* передбачає виконання індивідуального проектного завдання за алгоритмом зі змогою творчого самовираження. *Парний спосіб* використовується для роботи в парах (міні-групах) над поставленими завданнями із широким застосуванням музейно-педагогічних методів та прийомів. *Груповий спосіб* орієнтований на виконання спільного (командного) завдання із широким залученням допоміжного дидактичного матеріалу та груповою презентацією.

У дослідженні виокремлено основні напрями проектної та науково-дослідної роботи студентів у просторі музею, до яких належать: інтеграційні міждисциплінарні проєкти; проєкти з “поглиблення” знань за допомогою різноманітних музейних засобів; проєкти, спрямовані на актуалізацію минулого та його вияв у сучасних соціальних дискурсах.

Обґрунтовано, що проектна робота спонукає до усвідомлення наукової місії та концепції музею, збирання матеріалу з метою створення циклів нових освітніх програм, тематичних занять, курсів на основі актуальної проблематики, орієнтації у сфері музеєзнавчих досліджень.

Вивчення “меморіального простору” створює додаткові перспективи для отримання унікальної невербальної інформації про минуле та умови для вивчення образу життя, ідеалів, ментальних особливостей, норм і зразків поведінки людей у минулому, у такий спосіб визначаючи “емоційний потенціал” музейного предмета. Яскравим прикладом її застосування може бути вивчення сукупності різних груп джерел, які характеризують життя і творчість відомих культурних діячів як своєрідного освітнього простору ідей, образів, текстів.

Доведено, що проектна та науково-дослідна робота в музейному просторі має невичерпні резерви цікавих комунікаційних можливостей: від вивчення різних культурних традицій, актуалізації матеріальної і нематеріальної культурної спадщини – до розширення й урізноманітнення форм діяльності музею та його взаємодії з аудиторією. Проведені анонімні анкетування студентів підтверджують зростання їх мотивації до відвідування музеїв у зв'язку з оригінальним поданням матеріалу, креативністю викладачів, урахуванням власних інтересів.

Важливим елементом музейно-педагогічної діяльності є організація туризму, дозвілля та рекреації молоді, що втілюється у різних концептах педагогіки дозвілля, сучасних музейних практиках та педагогіці туризму. З кінця ХХ ст. універсальною моделлю музею в зарубіжних країнах вважається так званий “відкритий музей”, тобто культурно-освітній комплекс музейного типу, в якому функції музею виконуються нарівні з освітніми, виховними та розважальними.

З'ясовано, що зазначені функції узгоджуються з напрямками музейної туристичної діяльності (культурно-мистецькі акції, організація творчих майстерень, вечорів відпочинку, створення музейних магазинів, ресторанів та ін.), що уможлиблює одержання нових ресурсів для економічного розвитку України, адже відповідно організована діяльність музеїв, з одного боку, суттєво розширює пропозиції музейних послуг для молодих відвідувачів (як втілення ідей неформальної освіти), а з іншого, зацікавлює різні категорії населення (які нерідко залучаються у безпосередню взаємодію з музеями).

Визначено, що основою сучасного розуміння педагогічної діяльності у музейному просторі є *інтерактивність*, яка акцентує на важливості створення ефективного музейного середовища навчання та комунікації. У процесі інтерактивної музейно-педагогічної діяльності активно формуються особистісні якості молодих відвідувачів, зокрема, їх уміння висловлювати власну думку і презентувати себе. Використання різного роду знаків, асоціативних символів, створення умов, максимально наближених до життєвих ситуацій уможлиблює активне засвоєння матеріалу, отожднює процес навчання з творчим процесом. Також стимулюється інтерес до минулого, здійснюється передача культурного досвіду, а музей стає посередником між відвідувачем та культурним середовищем.

На прикладі усебічної апробації різних форм занять з учнями та студентами у навколomuзейному просторі м. Львова виявлено можливості формування особливого комунікативного поля музейної експозиції, яка : *різноманітні музеї*, котрі самі є важливими історичними пам'ятками; *міський ландшафт*, оскільки музей завжди знаходиться в певному

просторово-інформаційному контексті і у той же час виступає його інформаційним центром; *інтер'єр музею*, який разом з архітектурою створює завершений образ експозиції; *музейні предмети або "меморії"*, що є інформаційно наповненими об'єктами.

У п'ятому розділі – “Перспективи розвитку педагогічної діяльності музеїв в сучасному освітньому просторі України” обґрунтовано теоретичну модель організації педагогічної діяльності у просторі музею та відповідні конструктори музейних занять; визначено проблеми інституціоналізації педагогічної діяльності музеїв, виявлено особливості застосування сучасних інформаційних і медіа-технологій в організації педагогічної діяльності музеїв; акцентовано на важливості реалізації музейно-педагогічних програм і проєктів у процесі інтеграції освіти та культури в музейному просторі.

На підставі аналізу вітчизняних та зарубіжних музейно-педагогічних досліджень та власного досвіду організації музейно-педагогічної діяльності науково обґрунтовано теоретичну модель організації педагогічної діяльності у просторі музею, а також “Музейний конструктор організації навчального заняття” (для організації педагогічної діяльності музеїв в умовах академічної освіти) та “Музейний конструктор організації освітнього процесу в музеї” (для організації педагогічної діяльності музеїв в умовах неформальної освіти).

Модель і конструктори ґрунтуються на урахуванні типу музею, ступенів освоєння музейної інформації (*інформування, навчання, спілкування, творчість, відпочинок, рекреація*), зон активності в музеї (*ознайомлення, активності, рефлексії, закріплення інформації, відпочинку*), “мови музейної експозиції” (*дидактична, асоціативна, естетична, театральна*), а також освітньої парадигми, стратегій комунікації (*інформативної, сугестивної, переконання, експресивної та ритуальної*), способів кодування інформації (*словесно-символічний, візуальний, предметно-практичний, чуттєво-сенсорний*), методах і прийомах комунікації, організаційних формах педагогічної діяльності, спрямованих на створення ефективного середовища навчання в музейному просторі.

Під час проведення практичних занять, бліц-опитувань, рефлексій учнів, студентів та вчителів, анкетувань музейників підтверджено їх ефективність, що вирізняється доступністю, інноваційним характером, урахуванням багатьох аспектів, спрямованістю на результат.

У межах застосування моделі та конструкторів акцентовано на ролі дидактичного забезпечення музейно-педагогічної діяльності, зокрема, різних візуальних дидактичних засобів навчання, які можуть створювати музейні педагоги та вчителі / викладачі спільно з учнями та

студентами, зокрема: дидактичних міні-плакатах і постерах, ігрових настільних (настінних, підлогових) картах, музейних паспортах, маршрутних листках активності, музейних відеороліках і музейних фільмах, музейних перформансах-імпровізаціях, музейних презентаціях.

У розділі обґрунтовано важливість застосування сучасних інформаційних технологій в організації педагогічної діяльності музеїв. Осмислення сучасного змісту таких технологій відкривають нові можливості для діяльності сучасних педагогів у контексті індивідуалізації навчання молоді, зокрема, формування “*персонального середовища навчання*” (англ. Personal Learning Environment – PLE) та “*віртуального середовища навчання*” (англ. Virtual Learning Environment – VLE).

Персональне навчальне середовище – це особливий підхід до реалізації навчання, який розуміє знання особливою індивідуальною цінністю кожної людини; сукупність ресурсів (програм, інформаційних матеріалів), потрібних людині для пошуку відповіді на різноманітні питання, створення потрібного контексту для навчання, особистого навчального простору, який може бути організований на базі низки соціальних сервісів. *Віртуальне середовище навчання* – це освітня система в форматі дистанційного навчання та сукупність інструментів, які створюють соціальний простір для комунікації, інтеракції, використовуються для збагачення та більшої ефективності традиційних форматів навчання.

Музейний простір забезпечує особливе середовище розвитку та спілкування, що піддається широкому моделюванню у різних контекстах навчання. Насамперед мова йде про об’єднання цілей академічної та неформальної освіти; унаочнення навчального матеріалу; широке залучення політичного, суспільного, історичного й культурного дискурсів, котрі репрезентують, розширюють, популяризують місію сучасного музею, передбачають звернення до “культури участі”.

Культура участі зумовлює активний розвиток музейної комунікації шляхом постійного формування образу музею як важливого соціокультурного центру громадського життя. Відвідувачі можуть обмінюватися досвідом, висловлювати власну думку, вступати у дискусію, створювати необхідні умови для організації індивідуальних стратегій навчання, використовувати музейний контент для конструювання нових знань та зв’язків, моделювати, відтворювати й прогнозувати найрізноманітніші навчальні ситуації.

З’ясовано, що на *інфраструктурному рівні*, реалізуючи практики культури участі, у музеях виникає потреба забезпечувати відкритий доступ для відвідувачів, створюючи пандуси, ліфти, місця для паркування колясок і велосипедів, зручні місця для зустрічей й дискусій. На

комунікаційному – музей активно втілює у життя нові типи програм залучення відвідувачів, у тому числі із застосуванням сучасних музейно-педагогічних технологій, а також створює клуби друзів музею, молодіжні ради, волонтерські мережі. На *віртуальному* – збільшення доступності колекцій і баз даних у онлайн-режимі, створення зручних технологічних платформ для обговорень й спільного використання, стимулювання постійної активності музею у соціальних мережах.

У зв'язку з наведеним зазначено, що “культура участі” (“participation culture”) стає сучасною музейно-педагогічною парадигмою, яка по-новому будує взаємовідносини з музейним контентом та самими відвідувачами, розширює його змістові й просторові межі – *інформаційний, ресурсний, символічний* навколомузейний простір.

У розділі наголошено на важливості педагогічної діяльності музеїв у контексті розвитку медіа-освіти молоді, яка активно репрезентує музеї як важливі центри комунікації, що передбачає використання на музейних заняттях гаджетів, віртуальних путівників, імітацій, сучасних інтерактивних технологій, «доповненої реальності» тощо.

У дослідженні акцентовано, що музей може репрезентувати себе як вагомий осередок міждисциплінарної комунікації, центр інтерактивного середовища навчання, що забезпечує формування міцних знань шляхом розвитку образного, асоціативного, критичного мислення, сприяє зростанню мотивації та розширенню світогляду особистості.

Застосування сучасних інформаційних технологій у просторі музею шляхом актуалізації персонального середовища навчання в музеї дає змогу наповнювати й збагачувати процес навчання новим цікавим контентом.

На підставі аналізу наукової літератури та власних досліджень виокремлено моделі інтерактивності в музеї, що рівнозначно відповідають аналогічному змісту дидактичних моделей взаємодії – традиційної, активної та інтерактивної.

Для *першої моделі* характерним є орієнтація на учня як на об'єкт навчання, що передбачає лінійну взаємодію, що виражається в освоєнні навчального матеріалу, запропонованого вчителем, мінімальне спілкування та незначні творчі завдання. *Друга модель* передбачає використання методів, що стимулюють пізнавальну активність та самостійність учнів на музейних заняттях, коли вони виступають у ролі суб'єктів навчання. Це дає змогу розробляти різні творчі завдання, організувати безпосередню взаємодію з учителем. Третя, *інтерактивна модель*, дає змогу створювати максимально комфортні умови навчання в музеї, коли учні та студенти можуть відчувати свою успішність, а також активно взаємодіяти між собою в процесі творчого виконання

поставлених навчальних завдань. Зазначена модель діє за принципом активного включення у діяльність (*participatory museum*), створюючи атмосферу співпраці, взаємопорозуміння та конструктивної взаємодії.

Наголошено, що інтерактивна модель здебільшого поширена не у класичних музеях, а у так званих центрах науки і техніки: (Музей популярної науки і техніки «Експериментаніум» (Київ), «Музей казок» (Київ), «Музей цікавої науки» (Одеса), «WOOM – музей наукових відкриттів» (Харків), «Ландауцентр» (Харків), Музей цікавої науки «Smartzone» (Дніпро), інтерактивний музей цікавої науки та техніки «Еврика» (Львів), наукове містечко «Нова енергія» (Івано-Франківськ), інтерактивний музей науки (Вінниця) тощо.

З'ясовано, що у контексті розвитку ідей наукової освіти (*science education*) музей усе більше сприймається як експерт, який просуває методологію і приваблює учнів та студентів знаннями, які забезпечують музеї науки і наукові центри, – від наукової грамотності та суспільного розуміння науки – до формування особистісного сенсу і залучення громадськості до науки та досліджень..

Важливим чинником інтеграції освіти і культури у просторі музею визначено міждисциплінарні музейно-педагогічні програми і проекти, які сприяють актуалізації культурної спадщини, розумінню різних соціальних концептів минулого та реалізації дидактичної складової музейно-педагогічної діяльності.

На підставі аналізу різних культурних практик встановлено, що головним елементом у музейній моделі міждисциплінарності є її гуманістичні засади. Лише у процесі сприйняття музейної експозиції людиною створюється новий простір (реконструюється частина минулого, або творчості, або життя конкретної особистості), що є віртуальним за своєю сутністю. Він існує лише у свідомості, відчуттях, переживаннях, тобто у різних станах людини.

Міждисциплінарність передбачає сполучення та об'єднання у навчальному процесі двох чи більше традиційних дисциплін для розв'язання основної теми чи проблеми, охоплюючи використання понять і матеріалів з інших дисциплін. Вагоме місце у такій діяльності посідають музейно-педагогічні програми і проекти, яким за своєю суттю та змістом притаманний міждисциплінарний характер.

Музейно-педагогічна програма – це система форм і методів роботи у просторі музею з цільовою аудиторією упродовж запланованого часу, котра дає змогу краще адаптувати різноманітний соціальний та культурний досвід для навчання, виховання й розвитку. *Музейний проект* можна визначити як відносно нетривалий творчий музейний захід, покликаний актуалізувати минуле для створення відповідного

суспільного резонансу та заохочення до різноманітної соціальної діяльності.

Виявлено, що за своєю структурою музейно-педагогічні програми можуть відповідати шкільній / університетській програмі з того чи іншого предмета (міждисциплінарної системи предметів) з урахуванням часових меж його вивчення; віку відвідувачів; узгодження циклічності, тривалості та частоти проведення занять у музеї; визначення цілей, методів, форм та засобів навчання й виховання; опису роботи музейного педагога та конкретних музейних занять.

З'ясовано, що чимало музеїв в Україні розробляють відповідні програми, що набуває масового характеру. Одними з перших такі програми було реалізовано у Рівненському обласному краєзнавчому музеї (програма “Любій малечі про музейні речі” (з 1992 р.); Дніпропетровському національному історичному музеї ім. Д. Яворницького (програми “Музей і діти”, “Музей – школі” (з 2008 р.); Музеї театрального, музичного та кіномистецтва у Києві (програма “Крок до мистецтва” (з 2008 р.); Національному художньому музеї України (програми “Стратегії візуального мислення”, “Візуальна абетка”, “Давай пограємо у музей” (з 2003 р.), а також Херсонському художньому музеї ім. О. О. Шовкуненка (програма “Музей – дітям”), Бердянському художньому музеї ім. І. І. Бродського (програма “Таємниці художнього музею” (з 2011 р.) та ін.

На відміну від музейно-педагогічних програм, які здебільшого мають узгоджений статус на постійних експозиціях музеїв й взаємозв'язок з відповідною цільовою аудиторією та шкільною або університетською програмою, музейно-педагогічні проекти мають виразнішу соціальну, освітню чи дозвільну спрямованість. Це зумовлює їх арт-терапевтичний, мистецький, історико-культурологічний, краєзнавчий, середовищний, професійний та експериментальний характер.

Обґрунтовано, що характерною ознакою музейно-педагогічних проектів є застосування ключових слів-символів та асоціацій, які розкривають зміст та завдання їх діяльності. Типовий проект передбачає визначення загальних цілей та актуальності й головної ідеї експозиції; формування педагогічних завдань; узгодження змісту з елементами експозиції (інтер'єром, освітленням, музичним супроводом, елементами гри та діалогу з відвідувачами); розробку тексту екскурсії-легенди; обрання відповідних форм і методів музейної комунікації.

У сучасному освітньому просторі музейно-педагогічні програми і проекти втілюються шляхом застосування різноманітних маршрутів, спеціально спроектованих мандрівок, “сіті-квестів”, фестивалів тощо з

обов'язковою динамікою у межах відповідного історичного середовища та комбінацією різних видів педагогічної взаємодії.

ВИСНОВКИ

1. Дослідженням встановлено різнобічність, різноплановість та варіативність організації педагогічної діяльності музеїв, що розуміється нами як педагогічно осмислена взаємодія вчителя (викладача), учня (студента) та музейного працівника (музейного педагога) у просторі музею шляхом створення музейного середовища навчання різного рівня активності, спрямованого на результат, що передбачає формування відповідних умінь, практичних навичок комунікації, досвіду творчої діяльності.

У такому сенсі *педагогічна діяльність музейних закладів* відрізняється від *просвітницької* (передбачає пасивне ознайомлення відвідувачів з музейними колекціями), *класичної освітньої* (зумовлює організацію навчання і виховання у процесі роботи на експозиції музею з елементами відтворення знань), *культурно-освітньої* діяльності (акцентує увагу на інформування, навчання, розвиток творчості, спілкування та відпочинок) своєю осмисленістю, доступністю, чіткістю означених цілей, творчим характером та спрямованістю на результат.

У межах проаналізованих історичних моделей музейно-педагогічної діяльності (німецька, американська, східноєвропейська) наголошено на їх спільних ідеях, які спричинили поступ у розвитку світової музейно-педагогічної думки.

З'ясовано, що у різні історичні періоди педагогічна діяльність музеїв ґрунтується на відповідній провідній філософській ідеї / концепції / течії, що покладена в її основу: *біхевіоризму*, який спричинював накопичення теоретичних знань у процесі одержання інформації на музейній експозиції, яка засвоювалася у традиційних формах спільної діяльності; *позитивізму*, котрий наголошував на практичному втіленні різних форм музейно-педагогічної діяльності в умовах домінування окремих ідеологій; *прагматизму* як “*нової філософії освіти ХХ ст.*”, що визнавав музей важливим місцем навчання молоді з метою здобуття фахових знань; *екзистенціалізму*, що передбачав застосування відповідних ефектів поглиблення та “занурення у минуле” для розкриття потенціалу природних здібностей особистості; *конструктивізму* як способу конструювання особистісного сенсу музейних знань у процесі їх здобуття на експозиції та реалізації у нових контекстуальних умовах; *конективізму* як “*нової філософії освіти ХХІ ст.*”, що зумовлює реалізацію ідеї “музею Web 2.0” у взаємодії із сучасними концепціями

ед'ютейнменту, наукової освіти, STEAM-освіти, медіа-освіти, віртуальної (VR) та доповненої (AR) реальності.

Передумовами зародження педагогічної діяльності музеїв (XIX – початок XX ст.) визначено появу перших освітньо-просвітницьких практик у музеях, усвідомлення музею як освітньої та соціальної інституції, репрезентацією учнівського досвіду виготовлення різних предметів у шкільних музеях, широку популяризацію різнобічної діяльності та музейних колекцій серед громадськості, створення дитячих музеїв, організацію співпраці музею із закладами освіти, розробку та вдосконалення музейно-педагогічної термінології.

2. Визначено, що історія розвитку педагогічної діяльності в Україні у межах розуміння поняття “сучасний освітній простір” передбачає низку відповідних етапів: *перший (1991–1995 рр.)*, що наслідував різні зразки радянської традиції до розуміння педагогічної діяльності музеїв та вирізнявся зменшенням їх ролі у вихованні молодого покоління, зумовленого поширенням регресивних явищ щодо організації культурно-освітньої діяльності цих закладів культури, які масово припиняли існування та змінювали свій профіль; *другий (1996–2004 рр.)*, для якого були характерні системні зрушення у проведенні музейно-педагогічної діяльності, окреслення нових рис та ознак, зумовлених змінами у музейному законодавстві, появою спеціалізованих журналів, благодійних фондів, удосконаленням технологій взаємодії з відвідувачами на основі сучасних освітніх інновацій; *третій (2005–2009 рр.)*, котрий асоціювався із значною активізацією педагогічної місії музеїв, чому сприяє заснування нових часописів, громадських організацій, відкриття музейних інтернет-порталів, втілення у життя різних музейно-освітніх проєктів, проведення музейних конференцій та фестивалів, апробацією у ЗВО курсів з музейної педагогіки та культурно-освітньої діяльності музеїв; *четвертий, сучасний (з 2010 р.)*, зумовлений, з одного боку, кардинальними змінами у характері організації музейно-педагогічної діяльності, а з іншого – відставанням відповідної законодавчої бази, що регулює її правовий статус; посиленням ролі неформальної освіти та індивідуальних освітніх культурних практик в музеях; масовою організацією спеціалізованих музейно-педагогічних конференцій, семінарів, тренінгів, круглих столів, створенням низки важливих інтернет-ресурсів, поширенням інноваційних підходів та інтерактивних методик роботи з відвідувачами різного віку та технологій інтерпретації музейних предметів.

3. На підставі аналізу вітчизняних та зарубіжних джерел проведено порівняльний аналіз категоріального апарату дослідження, зокрема, понять та категорій “музейна педагогіка”, “музейна

комунікація”, “музейно-педагогічний процес”, “музейно-педагогічний результат”, “педагогіка музейної діяльності”, “технологія музейно-педагогічної діяльності”, “музейна дидактика”, “культурні практики в музеї”, “навчання у просторі музею”, “музейний простір”, “музейне освітнє середовище”, “стилі навчання в музеї”, “мова музейної виставки”, “інтерактивність в музеї”, які мають визначальне значення для формування освітніх та педагогічних технологій в умовах академічного навчання, неформальної та позашкільної освіти.

Обґрунтовано авторське розуміння педагогічної діяльності музеїв як процесу взаємної багатосторонньої комунікації закладу освіти та людини з музейним простором для соціалізації та розвитку творчих здібностей, спрямованих на актуалізацію минулого, творче осмислення цінностей сучасності та проектування особистісного розвитку у майбутньому.

Наголошено, що неоднозначність в інтерпретації різних понять і термінів у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях, їх розбіжне змістове наповнення та розуміння спричиняють незрозумілість, спонтанність практичної реалізації, вузьке або занадто широке розуміння змісту, спрямованості та основних цілей музейно-педагогічної діяльності, визначальними ознаками якої в умовах сьогодення є *інтерактивність, міждисциплінарність, комбінація різних підходів, творчий характер, спрямованість на результат, технологічність*.

4. У процесі обґрунтування теоретико-методологічних аспектів педагогічної діяльності сучасних музеїв акцентовано на універсальному характері цієї діяльності для музеїв різного типу і профілю – як класичних (історичний, археологічний, краєзнавчий, природничий, літературний, мистецький, етнографічний, технічний, галузевий тощо), так і сучасних концепцій “живого музею”, “відкритого музею”, т. зв. “нових музеїв”, приватних та корпоративних музеїв.

Схарактеризовано роль музейної дидактики як міждисциплінарної галузі знань, що вивчає особливості реалізації педагогічної діяльності у просторі музею та відповідних стилів навчання.

Узагальнено та систематизовано головні *принципи* музейно-педагогічної діяльності (діалогу, цілепокладання, індивідуально-особистісної орієнтації, варіативності, послідовності, комплексності, ефективності, інтерактивності, інтегративності, унікальності, креативності, смислової та емоційної єдності, зворотного зв’язку), *методи* (“занурення” в історичне середовище, рольового «прожиття» історичних подій, інформаційний, продуктивний, репродуктивний, дослідницький, реконструкції, порівняльних аналогій, асоціативний, моделювання, порівняльного аналізу, випереджувального заохочення), *прийоми* (бесіди, колективної дискусії, коментування, диспуту, гри,

локалізації подій, активізації уваги групи, звернення до першоджерел, пояснення, аналізу проблемних ситуацій, показу), а також стилі навчання в музеї, які впливають із змісту та характеру музейної комунікації: Розкрито особливості їх реалізації в освітньому процесі середньої та вищої школи в умовах академічного та неформального навчання.

На підставі аналізу досліджень визначено *базові форми* музейно-педагогічної діяльності в умовах взаємодії з учнівською та студентською молоддю (музейний урок, музейна екскурсія, музейний семінар із різноманітними різновидами), які можуть проводитися у межах вивчення предмета, теми, концепції, підходу, напряму діяльності тощо; різні *стратегії та моделі* педагогічної діяльності музейних закладів.

5. Встановлено, що визначальний вплив на ефективність музейно-педагогічної діяльності має організація роботи музейного педагога (музейного едукатора, аніматора, медіатора, посередника, галерейного менеджера), який може по-різному вибудовувати свою взаємодію на експозиції з учнівською та студентською молоддю у музейному просторі, зокрема під час індивідуальної роботи, співпраці з шкільним вчителем / викладачем ЗВО, провідними науковцями у відповідній галузі знань, іншими музейними фахівцями.

На основі аналізу вітчизняного і зарубіжного досвіду обґрунтовано можливі моделі взаємодії музейного педагога з учителем / викладачем, що є найпоширенішими у практиці та можуть застосовуватися у сучасному музейному просторі: *лінійна модель*, яка передбачає почергове звернення вчителя / викладача та музейного педагога до адресантів у процесі організації комунікації; *“доповнююча” модель*, яка виходить із розуміння відмінності поглядів вчителя / викладача та музейного педагога на характер музейно-педагогічної взаємодії, що передбачає поступове доповнення навчальної інформації, подання фактів у порівняльному контексті, наповнення їх новим змістом та “озвучення діяльності”; *посередницька модель*, коли вчитель / викладач і музейний педагог виступають посередниками між значними обсягами інформації та учнями / студентами, адаптуючи матеріал музею за допомогою прийомів несподіваності, захоплення, експресії.

На підставі авторських досліджень та досвіду проведення музейних занять різного типу й спрямованості обґрунтовано універсальність тематичних зон музейного простору у процесі організації педагогічної діяльності музеїв, що передбачають ознайомлення з експозицією (*зона ознайомлення*), організації комунікації з відвідувачами (*зона активності*); осмислення отриманих вражень та вироблення власних моделей спілкування (*зона рефлексії*), встановлення асоціативних зв'язків навчання із простором музею (*зона закріплення*

інформації); завершення музейного дійства й переключає увагу на розвагу, гру та рекреацію у музейному просторі (*зона відпочинку*).

6. Визначено, що принципову важливість для організації музейно-педагогічної діяльності має відповідно організована робота із закладами середньої та вищої освіти, а також позашкільними освітніми центрами, яка передбачає проєктування та технологізацію.

Наголошено, що усвідомлення молодою людиною музею як засобу пізнання світу надає величезний потенціал для її особистісного розвитку у сенсі залучення до вітчизняної й світової культури; розвитку візуальної грамотності, образного й асоціативного мислення, творчих здібностей; вироблення емоційного ставлення до навчального матеріалу, умінь обґрунтовувати, інтерпретувати та узагальнювати власні судження.

Схарактеризовано найпоширеніші підходи до розуміння педагогічної діяльності музею в освітньому середовищі школи – *традиційний* (передбачає проведення репродуктивних занять у просторі музею, що сприяє накопиченню та відтворенню інформації та здебільшого має інформаційний характер); *особистісно зорієнтований* (сприяє створенню ефективного середовища навчання в музеї, що стимулює осмислення педагогічної діяльності, наповнення її новим змістом та методами, стимулюванням пізнавальної активності вихованців); *креативний* (відображає сучасне розуміння педагогічної діяльності музеїв і передбачає постійну комунікацію усіх учасників музейно-педагогічного процесу, виконання спільних завдань, інсценізацію, театралізацію тощо).

Визначено, що особливостями педагогічної діяльності музеїв у взаємодії із ЗВО є реалізація занять різного формату зі студентами – як окремих разових та системних занять, організації музейно-педагогічних спецкурсів у межах відповідних спеціальностей та спеціалізацій.

На підставі аналізу діяльності Науково-навчальної лабораторії музейної педагогіки факультету педагогічної освіти та Педагогічного фахового коледжу Львівського національного університету імені Івана Франка, досвіду вітчизняних ЗВО у контексті організації музейно-педагогічної діяльності визначено характерні ознаки організації педагогічної діяльності музеїв у взаємодії із вищими закладами освіти: можливість засвоєння навчальної інформації на якісно новому рівні, а також набуття додаткових або альтернативних знань під час музейної комунікації, розвиток творчих здібностей особистості студента, що передбачає застосування потенціалу музею, зосередженого у пам'ятках матеріальної і духовної культури, удосконалення навичок неформального міжособистісного спілкування для встановлення ділових чи дружніх

контактів за спільними інтересами, пов'язаними з тематикою музею та змістом його колекцій.

Встановлено, що в сучасних умовах реформування освітньої сфери дедалі більшого значення набуває застосування елементів педагогічної діяльності музеїв у позашкільній освіті, що передбачає розширення та вдосконалення меж, напрямів та форм роботи самих позашкільних навчальних закладів (шкільних музеїв, студій, клубів реконструкцій тощо), проведення позашкільних заходів, спрямованих на формування музейної культури особистості, активне використання соціально-педагогічних моделей з елементами музейної педагогіки (зокрема, у взаємозв'язку школи, музею, закладу позашкільної освіти та закладу вищої освіти).

7. Аналіз напрямів педагогічної діяльності музеїв засвідчує їх широку масштабність та актуальність в умовах сучасного “суспільства знань”, що визначає музеї як потужні центри актуалізації та реконструкції культурної спадщини, створює можливості організації у їх просторі унікального комунікаційного навчального середовища для взаємодії представників різних культурних спільнот.

На підставі відповідних авторських розробок встановлено важливість використання потенціалу музею для *організації проєктної та наукової роботи* з учнями та студентами, що перетворює його простір на важливий культурно-освітній та дослідницький центр, створює відповідні умови для розвитку їх творчості (від звичайного переказу актуальної інформації та предметно-пошукової діяльності – до створення інтеграційних міждисциплінарних проєктів; проєктів з “поглиблення” знань; проєктів, спрямованих на актуалізацію минулого; багатофункціональних навчальних комплексів для розв'язання найрізноманітніших прикладних дидактичних проблем); як *центрів розвитку медіа-освіти*, що активно репрезентує музеї у якості важливих осередків комунікації; *організації дозвілля та рекреації молоді*, що втілюється у різних концептах педагогіки дозвілля, сучасних музейних практиках та педагогіці туризму.

8. Обґрунтовано авторське розуміння музейно-педагогічної діяльності – розроблено теоретичну модель організації педагогічної діяльності у просторі музею, музейні конструктори організації навчального заняття та освітнього процесу в музеї, які з погляду академічної та неформальної освіти розкривають зміст цієї діяльності у процесі організації музейного середовища навчання з урахуванням типу музею, ступенів освоєння музейної інформації, зон активності в музеї, “мови музейної експозиції”, а також освітньої парадигми, стратегій

комунікації, способів кодування інформації, методах і прийомах комунікації, організаційних формах педагогічної діяльності.

У межах застосування моделі і конструкторів акцентовано на ролі дидактичного забезпечення музейно-педагогічної діяльності – різних візуальних дидактичних засобів навчання, які можуть створювати музейні педагоги спільно з учнями та студентами – *дидактичних міні-плакатів і постерів, ігрових настільних карт, музейних паспортів, маршрутних листків активності, музейних відеороликів і музейних фільмів, музейних перформансів-імпровізацій та музейних презентацій.*

9. Перспективами розвитку педагогічної діяльності музеїв в сучасному освітньому просторі України можна визначити звернення до актуальних інформаційних технологій в організації педагогічної діяльності музеїв (що відкриває нові можливості для педагогів у сенсі індивідуалізації навчання й зумовлюють звернення до понять *“персональне середовище навчання”, “віртуальне середовище навчання”, “універсальний дизайн”, “культура участі”, “партисипація”*); розуміння музею як потужного *центру міждисциплінарної комунікації, інтерактивної педагогічної взаємодії* (що забезпечує формування міцних знань шляхом розвитку образного, асоціативного, абстрактного й критичного мислення), *своєрідного експерта* (котрий просуває нові методики комунікації і приваблює оригінальними формами подання знань, не нав'язуючи односторонні значення); *актуалізатора музейно-педагогічних програм* (системи форм і методів роботи у просторі музею з цільовою аудиторією упродовж запланованого часу, котра дає змогу краще адаптувати різноманітний соціальний та культурний досвід для цілей навчання, виховання й розвитку) та *проектів* (характерною ознакою яких є послідовна актуалізація минулого, застосування ключових слів-символів та асоціацій, що розкривають зміст та завдання їх діяльності).

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблематики, яка є багатогранною, багатоаспектною та перспективною для порівняльних педагогічних досліджень, наукових розвідок щодо музейної дидактики, організації музейних студій, інноваційної діяльності шкільних музеїв, розробки актуальних музейно-педагогічних програм тощо.

Основний зміст дисертації відображено у таких публікаціях:

Монографії

1. Караманов О. В. Педагогічна діяльність музеїв в сучасному освітньому просторі України / О. В. Караманов. – Львів: Сполом, 2020. – 452 с.

Навчально-методичні посібники:

2. Караманов О. В. Основи музейної педагогіки : Метод. вказівки і текст лекцій до спецкурсу : навч.-метод. посібник / О. В. Караманов. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 66 с.

3. Матеріали до уроків із використанням елементів музейної педагогіки у 5–6 класах : навч.-метод. посібник (за матеріалами проекту “Школа і музей : працюємо разом”) / За ред. О. Караманова (наук. ред.), А. Цибка (відп. ред.). – Львів : Полігруп, 2008. – 130 с.

4. “Школа і музей : працюємо разом”: навч.-метод. посібник із музейної педагогіки (5–8 класи) / За ред. О. Караманова (наук. ред.), А. Цибка (відп. ред.). – Львів : Літопис, 2009. – 244 с.

5. “Школа і музей : працюємо разом”: навч.-метод. посібник з музейної педагогіки (9–11 кл.) : Ч. 1. Теоретичні основи музейної педагогіки. Музейні уроки в школі / Уклад. і наук. ред. О. В. Караманов. – Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2017. – 102 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

6. Караманов О. В. Формування особистості учня у контексті музейної педагогіки / О. В. Караманов // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2005. – Вип. 278. – С. 68–73. – Серія “Педагогіка та психологія”.

7. Караманов О. В. Музейна педагогіка як засіб формування професійних цінностей студента-історика / О. В. Караманов // Вісник Львівського університету. – 2006. – Вип. 21 – Ч. 2. – С. 119–125. – Серія педагогічна.

8. Караманов О. В. Роль музейної педагогіки у процесі соціалізації особистості / О. В. Караманов // Вісник Львівського університету. – 2007. – Вип. 22 – С. 58–64. – Серія педагогічна.

9. Караманов О. В. Розвиток пізнавальної активності учнів засобами музейної педагогіки / О. В. Караманов // Рідна школа. – 2008. – № 1–2. – С. 57–58.

10. Караманов О. В. Проблеми інтерпретації музейних пам’яток у дидактичних цілях / О. В. Караманов // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т. Шевченка. – 2008. – № 6 (145) – С. 161–167. – Педагогічні науки.

11. Караманов О. В. “Я створюю музейний експонат”: сучасні освітні технології у процесі підготовки історика / О. В. Караманов // Вісник Львівського університету. – 2008. – Вип. 23 – С. 120–127. – Серія педагогічна.

12. Караманов О. В. Сучасні підходи до організації навчання молодших школярів в контексті музейної педагогіки / О. В. Караманов, Д. В. Сулімова // Вісник Львівського університету. – 2008. – Вип. 24 – С. 109–118. – Серія педагогічна.

13. Караманов О. В. Організація музейних студій в умовах взаємодії академічної і неформальної освіти / О. В. Караманов // Вісник Львівського університету.– 2009. – Вип. 25. – Ч. 2. – С. 195–200. – Серія педагогічна.

14. Караманов О. В. Культура спілкування педагога у процесі організації навчального середовища у музеї / О. В. Караманов // Педагогічні науки : Зб. наук. праць. – Херсон : Видавничий центр ХДУ, 2009. – Вип. LIV. – С. 308–312.

15. Караманов О. В. Взаємодія музею і школи у контексті демократичних освітніх перетворень (досвід України і Польщі) / О. В. Караманов // Шлях освіти. – 2009. – № 2. – С. 19–23.

16. Караманов О. В. Вищий навчальний заклад у просторі музею : перспективи впровадження інтегрованих курсів / О. В. Караманов // Вісник Львівського університету. – 2010. – Вип. 26. – С. 134–142. – Серія педагогічна.

17. Караманов О. В. Організація навчання на експозиції: теоретико-методологічні засади музейної педагогіки / О. В. Караманов // Науковий вісник Чернівецького університету.– 2010. – Вип. 524. – С. 54–60. – Серія “Педагогіка та психологія”.

18. Караманов О. В. Формування соціального досвіду дитини засобами музейної педагогіки / О. В. Караманов // Науковий вісник Чернівецького університету.– 2011. – Вип. 576. – С. 75–81. – Серія “Педагогіка та психологія”.

19. Караманов О. В. Музейна педагогіка у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи // О. В. Караманов / Освіта Донбасу (Освіта та педагогічна думка). – 2012. – № 3. – С. 5–12. – Серія “Педагогіка та психологія”.

20. Караманов О. В. Педагогічні особливості організації і проведення семінарів у просторі музею / О. В. Караманов // Науковий вісник Чернівецького університету.– 2012. – Вип. 617. – С. 59–65. – Серія “Педагогіка та психологія”.

21. Караманов О. В. Роль навчального середовища в реалізації музейно-педагогічних програм і проєктів / О. В. Караманов // Постметодика. – 2013. – № 3. – С. 41–44.

22. Караманов О. В. Сучасні підходи до організації проєктної та науково-дослідної роботи студентів у просторі музею / О. В. Караманов // Вісник Львівського університету. – 2017. – Вип. 32. – С. 541–548. – Серія педагогічна.

23. Караманов О. В. Музейна педагогіка і організація експозиційного простору: сучасні підходи та інструменти навчання /

О. В. Караманов // Историко-педагогичний альманах. – 2017. – Вип. 1 (24). – С. 63–66.

24. Караманов О. В. Принципи організації музейних занять: від просвітництва та ідеології – до інтерактивності та універсальності / О. В. Караманов // Историко-педагогичний альманах. – 2019. – Вип. 1 (26). – С. 35–44.

25. Караманов О. В. Педагогічна діяльність музейних закладів України в сучасних умовах: можливості виокремлення етапів / О. В. Караманов // Вісник Львівської комерційної академії. – 2019. – Вип. 16. – С. 151–159. – Серія “гуманітарні науки”.

26. Караманов О. В. Музей – школа – університет : особливості педагогічної взаємодії у сучасному “суспільстві знань” / О. В. Караманов // Освіта та педагогічна думка. – 2013. – № 4 (159). – С. 44–50.

27. Караманов О. В. Наратив як історико-педагогічне джерело та його репрезентація у музейному просторі / О. В. Караманов, М. С. Василюшин // Педагогічний дискурс : Зб. наук. праць / гол. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ХГПА, 2013. – Вип. 15. – С. 311–315.

28. Караманов О. В. Організація педагогічно-просвітницької діяльності музеїв у взаємодії із закладами позашкільної освіти в Україні / О. Караманов // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2018. – Вип. 2. – С. 99–107.

29. Караманов О. В. Музейна педагогіка у системі підготовки бакалаврів: можливості Педагогічного коледжу / О. В. Караманов, О. І. Сурмач, А. М. Шукалович // Український педагогічний журнал. – 2020. – Вип. 1. – С. 100–107.

Статті у зарубіжних фахових виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз даних:

30. Караманов А. В. Организация интерактивной музейной среды: от методов к моделям / А. В. Караманов // Вопросы музеологии (Санкт-Петербург). – 2012. – № 2 (6). – С. 171–178.

31. Караманов А. В. Целевой компонент в реализации учебного занятия для школьников в музее / А. В. Караманов // Вопросы музеологии (Санкт-Петербург). – 2013. – № 2 (8). – С. 213–220.

32. Караманов О. В. Критичне мислення у просторі музею: можливості розвитку у співпраці з учнями та студентами / О. В. Караманов // Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. – Rocznik Polsko-Ukraiński. – 2014. – Т. XVI. – S. 455–462.

33. Karamanov O. The History of Ideas in the Context of the Educational Mission of Museums / O. Karamanov // Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. – Pedagogika. – 2014. – Т. XXIII. – S. 143–155.

34. Караманов О. В. Філософські моделі освіти й виховання в музеї : традиції й сучасність / О. В. Караманов // Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. – Pedagogika. – 2015. – Т. XXIV. – S. 123–133.

35. Караманов О. В. Музейна педагогіка в Україні : аналіз технологічних аспектів у контексті сучасних тенденцій розвитку / О. В. Караманов // Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. – Rocznik Polsko-Ukraiński. – 2015. – Т. XVII. – S. 223–235.

36. Караманов А. Междисциплинарная символика предметов в контексте организации эффективной среды обучения в пространстве музея / А. Караманов // Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. – Pedagogika. – 2017. – Т. XXVI. – № 1. – S. 121–130.

37. Караманов О. В. Музей як центр сучасних інновацій і досліджень: педагогічні можливості ед'ютейнмента і STEAM-освіти / О. В. Караманов // Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. – Rocznik Polsko-Ukraiński. – 2017. – Т. XIX. – S. 262–270.

38. Караманов О. Музей у просторі часу та ідеології: можливості множинних інтерпретацій соціальних дискурсів / О. Караманов // Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. – Pedagogika. – 2017. – Т. XXVI. – № 2. – S. 57–66.

39. Караманов О. В. Сучасні культурні практики у контексті ідей музейної педагогіки / О. Караманов // Prace Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie. – Pedagogika. – 2018. – Т. XXVII. – № 2. – S. 263–269.

40. Karamanov O., Pater R. Museum education in the context of socio-cultural changes in the countries of Eastern Europe (using the examples of Poland, Ukraine and Russia) / O. Karamanov, R. Pater // Muzeológia a kultúrne dedičstvo. – 2020. – Vol. 8. – N 2. – P. 17– 30.

Праці апробаційного характеру:

41. Караманов А. В. Особенности интерпретации исторической реликвии в контексте музейной педагогики / А. В. Караманов // Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею. – Одеса: Астропринт, 2006. – Липень. – С. 108–110.

42. Караманов О. В. Проблема методу в музейній педагогіці / О. В. Караманов // Матеріали звітних наукових конференцій кафедри загальної та соціальної педагогіки. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – Вип. 6. – С. 73–75.

43. Караманов А. В. Особенности взаимодействия музея, школы и вуза в создании инновационных форм музейных экспозиций / А. В. Караманов // Межрегиональная научно-практическая конференция

“Музейная выставка для детей: пространство диалога и эксперимента” (14-18 апреля 2008 г.). – Петрозаводск, 2008. – С. 62–63.

44. Караманов О. В. Музейний туризм в Україні: потенціал та перспективи розвитку / О. В. Караманов // Форум молодих науковців Львова. 36. тез конф. / За заг. ред. Лозинського О. М., Буника М. З., Кіянки І. Б. – Львів : Тзов “Ліга-Прес”, 2009. – С. 147–148.

45. Караманов О. В. “Педагогічний марафон” як форма ефективної організації взаємодії з учнями у музейному просторі / О. В. Караманов, І. В. Ласкій // Роль музеїв у культурному просторі України й світу: стан, проблеми, перспективи розвитку музейної галузі. – Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2009. – Вип. 11. – С. 553–558.

46. Караманов О. В. Музей – ВНЗ: принципи побудови інтегрованого заняття / О. В. Караманов // Матеріали звітних наукових конференцій кафедри загальної та соціальної педагогіки. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2011. – Вип. 10. – С. 33–36.

47. Karamanov A. Działalność edukacyjna muzeów: współczesne kierunki w kontekście spełniania misji kulturowej / A. Karamanov // Muzealnictwo. – 2011. – № 52. – S. 285–291.

48. Karamanov A. The Educational Role of Museums in the Information Society / A. Karamanov // Materials of the International Conference “Museums of the XXI c. – Changes and Challenges (21 September 2012, Vilnius). – Vilnius: Tarptautines muziejų tarybos (ICOM) Lietuvos skyrius ir Lietuvos muziejų asociacija, 2012. – P. 74–79.

49. Караманов О. В. Сучасні тенденції розвитку музейної педагогіки в Україні / О. В. Караманов // Матеріали науково-практичної конференції “Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи” (Київ, 24-25 вересня 2013 р.) / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – К.: НКПІКЗ, 2013. – С. 35–37.

50. Караманов А. В. Львов – “культурная столица Украины”: феномен города-музея // “Астаналар туризм мен көрмелер орталықтары”: VI жыл сайынғы халықар. ғыл. конф. баяндамалар жинағы / Г.Т. Телебаевтың жалпы редакциялауы және кіріспе сөзімен - Сборник докладов VI ежегодной международной научной конференции “Столицы как центры туризма и выставок” / под общ. ред. и с вступит. сл. Г.Т. Телебаева. – Астана : Елорда, 2013. – С. 349–357.

51. Караманов О. В. “Фрагменти життя” особистості як об’єкт психолого-педагогічних досліджень у музейному просторі / О. В. Караманов // Четверті Зарембівські читання: Матеріали Четвертих Всеукраїнських Зарембівських наукових читань “Українське пам’яткознавство: сучасні проблеми та тенденції”, присвячених 150-річчю від дня народження акад. В. І. Вернадського (м. Київ, 17 квітня

2013 р.): 36. наук. пр. : Титова О.М. (гол. ред. кол.), Бесов Л. М., Гріффен Л.О. [та ін.] : Центр пам'ятокознавства НАН України і УТОПК. – К. : Центр пам'ятокознавства НАН України і УТОПК. 2013. – С. 157 – 160.

52. Караманов О. В. Методичні аспекти розробки й упровадження музейно-педагогічних програм і проектів в освітньому просторі України / О. В. Караманов // Матеріали Другої науково-практичної конференції “Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи” (Київ, 25-26 вересня 2014 р.) / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – К. : НКПКЗ, 2014. – С. 38–41.

53. Караманов О. В. Музейна педагогіка: сучасна освітня й педагогічна технологія vs прогресивна педагогічна модель / О. В. Караманов // Могиллянські читання 2013 року: 36. наук. пр.: “Збереження історико-культурної спадщини: реставратори та реставрація – доля пам'яток і людей” / Нац. Києво-Печер. іст.-культ. заповідник; Реда. рада: С. В. Пивоваров (відп. ред.) та ін. – К.: Нац. Києво-Печер. іст.-культ. заповідник, 2014. – С. 353–356.

54. Караманов О. В. “Культура участі” (“participation culture”) як нова музейно-педагогічна парадигма / О. В. Караманов // Матеріали Третьої науково-практичної конференції “Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи” (Київ, 29 вересня 2015 р.) / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – К. : НКПКЗ, 2015. – С. 18–20.

55. Караманов О. В. Організація музейного середовища у просторі міста: педагогічні можливості сіті-квестів / О. В. Караманов // Жовківські читання 2015: Збірник статей третьої наукової конференції “Музей в сучасному світі” / Львівська національна галерея мистецтв ім. Б. Г. Возницького / Упорядн. С. Каськун, М. Скіра. – Львів: Растр-7, 2015. – С. 159–163.

56. Караманов А. В. Образовательные возможности музея в процессе создания персональной среды обучения / А. В. Караманов // Диалог культур в эпоху глобальных рисков: материалы Междунар. науч. конф. и X науч.-теорет. семинара “Инновац. стратегии в соврем. социал. философии”, Минск, 17–18 мая 2016 г. : В 2 ч. – Ч. 2 / науч.-ред. совет: А. В. Данильченко [и др.]; редкол.: В. В. Анохина [и др.]. – Минск : Изд. центр БГУ, 2016. – С. 594–596.

57. Караманов О. В. Моделі співпраці вчителя і музейного педагога на експозиції в контексті сучасної філософії освіти / О. В. Караманов // Педагогічні традиції та інновації в сучасному освітньому просторі : Матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 1 жовтня 2016 р.). – Дніпропетровськ : ТОВ «Інновація», 2016. – С. 41–43.

58. Karamanov A. Wielokulturowy dyskurs edukacji artystycznej w przestrzeni muzealnej / A. Karamanov // *Różnorodni przez sztukę. Edukacja artystyczna w środowiskach zróżnicowanych kulturowo* / Pod red. M. Zalewskiej-Pawlak i M. Sasin. – Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2017. – S. 103–112.

59. Караманов О. В. Музейна педагогіка у системі історичної пам'яті та актуалізації минулого / О. В. Караманов // *Матеріали Шостої науково-практичної конференції “Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи”* (Київ, 26-27 вересня 2018 р.) / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – К.: НКПІКЗ, 2018. – С. 46–48.

60. Караманов О. В. Методи організації психолого-педагогічних досліджень у просторі музею / О. В. Караманов // *Імплементация європейських стандартів в українські освітні дослідження: Збірн. матер. II Міжнар. наук. конф. Української асоціації дослідників освіти* (15 червня 2018 р.) / За ред. С. Щудло, О. Заболотної, О. Ковальчук. – К.- Дрогобич : ТЗОВ «Трек-ЛТД», 2018. – С. 53–56.

61. Караманов О. В. Тематичні зони музейного простору в контексті організації різних видів діяльності з відвідувачами / О. В. Караманов // *Матеріали Сьомої науково-практичної конференції “Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи”* (Київ, 3-4 жовтня 2019 р.) / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – К.: НКПІКЗ, 2019. – С. 61–63.

62. Караманов О. В. Музейна педагогіка у системі сучасної освітньої парадигми та поширення наукових знань / О. В. Караманов // *Музейна педагогіка в науковій освіті: збірник тез доповідей учасників I Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 листопада 2019 р., м. Київ. Біла Церква: Видавництво “Авторитет” ФОП Курбанова Ю. В., 2019. – С. 48–50.*

63. Karamanov A. Characteristics of the organization of the educational process in museums in the context of the psychological mechanisms of “remembering” and “forgetting” / A. Karamanov // *Zeszyty Artystyczne (Edukacja muzealna)*. – Poznan, 2019. – lipiec. – № 34. – P. 148–156.

Караманов О. В. Теорія і практика педагогічної діяльності музеїв в сучасному освітньому просторі України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки,

– Державний заклад “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. – м. Старобільськ, 2020.

Дисертація присвячена проблемам визначення особливостей, змісту і напрямів педагогічної діяльності музеїв України в сучасному освітньому просторі. Розглянуто концептуальні засади організації музейної комунікації з учнівською та студентською молоддю, визначено моделі співпраці викладача, вчителя та музейного педагога на експозиції, обґрунтовано авторську модель педагогічної діяльності музеїв.

Особливу увагу зосереджено на розумінні музею як центру освіти і навчання в сучасному “суспільстві знань”, психолого-педагогічних особливостях взаємодії музеїв із закладами освіти, основних напрямках та перспективах педагогічної діяльності музеїв в Україні.

Ключові слова: педагогічна діяльність музеїв, музейна педагогіка, сучасний освітній простір, музейна комунікація, учнівська та студентська молодь, моделі співпраці, взаємодія, музей як центр освіти і навчання, “суспільство знань”.

Караманов А. В. Теория и практика педагогической деятельности музеев в современном образовательном пространстве Украины. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Государственное учреждение “Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко”. – г. Старобельск, 2020.

Диссертация посвящена проблемам определения особенностей, содержания и направлений педагогической деятельности музеев Украины в современном образовательном пространстве. Рассмотрены концептуальные основы организации музейной коммуникации с учащимися и студентами, определены модели сотрудничества преподавателя, учителя и музейного педагога на экспозиции, обосновано авторскую модель педагогической деятельности музеев.

Особое внимание сосредоточено на понимании музея как центра образования и обучения в современном “обществе знаний”, психолого-педагогических особенностях взаимодействия музеев с учебными заведениями, основных направлениях и перспективах педагогической деятельности музеев в Украине.

Ключевые слова: педагогическая деятельность музеев, музейная педагогика, современное образовательное пространство, музейная коммуникация, учащиеся и студенты, модели сотрудничества, взаимодействие, музей как центр образования и обучения, “общество знаний”.

Karamanov O. V. Theory and practice of pedagogical activity of museums in the modern educational space of Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for the academic degree of doctor of pedagogical science, speciality 13.00.01 – General Pedagogics and History of Pedagogy. – State Establishment “Luhansk National University named after Taras Shevchenko”. – Starobelsk, 2020.

The dissertation is devoted to determining the features, content, and directions of museums' pedagogical activity in Ukraine in the modern educational space. The interdisciplinary features of pedagogical activity in the museum space, various aspects of its planning and organization, the methodology of conducting training sessions in the museum with children and university students, in extracurricular activities based on personality-oriented and humanistic paradigms of education and upbringing are revealed.

There were analyzed various aspects of understanding the modern museum as a center of educational and cultural practices, updating the past's cultural heritage, an important center of the “knowledge society”, and promoting tourism and a center for regional development in Ukraine.

The directions of museums' pedagogical activities in Ukraine's educational space are determined, taking into account interactive excursion activities. A wide range of museum lessons, lecture halls and studios, museum festivals, holidays, and historical reconstructions; organization of research work at the museum exposition.

The conceptual foundations of organizing museum communication with schoolchildren and student youth were considered. Various cooperation models between the Higher Education Institutions teacher, the teacher, and the museum educator at the exposition are determined. The author's model of museums' pedagogical activity is substantiated.

The role of interactivity as the basis of pedagogical interaction in the museum space is determined. We note the importance of modern information technologies and the importance of designing museum-pedagogical programs and projects to integrate education and culture in the space of the museum.

Particular attention is focused on understanding the museum as a center for education and training in the modern educational space, the psychological and pedagogical features of museums' interaction with institutions of academic and non-formal education, the main directions, and prospects of the pedagogical activity of museums in Ukraine.

Key words: pedagogical activity of museums, museum pedagogy, modern educational space, museum communication, the schoolchildren and students, models of cooperation, interaction, museum as a center of education and training, “knowledge society”.

Підписано до друку 16.11.2020 р.
Формат 64x80/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 2,56. Наклад 100 пр.,
Зам. № 83/09-11.

Друк ФОП Гуменецький М. В.
81630, Львівська обл., Миколаївський р-н,
с. Гонятичі, вул. Польова, 10
Свідоцтво фізичної особи-підприємця:
№ 083613 від 18.08.2008 р.